

ODGOVORNOST ZA ZLOČIN AGRESIJE U SVIM NJEZINIM VIDOVIMA

1. O pravednim i nepravednim ratovima. 2. O „pravednim ratovima“ kao onima koji su potrebni. 3. Lenjinova ideja o pravednim ratovima. 4. O legalnim i nelegalnim ratovima u sustavu Lige naroda. 5. Opća zabrana rata i naponi u definiranju agresije. 6. Agresija i Povelja UN. 7. Proširenje pravnoga pojma odgovornosti za agresiju. 8. Definiranje agresije kao zločina koji angažira odgovornost država. 9. Zločin agresije u međunarodnom kaznenom pravu. 10. Zločin agresije u izmijenjenom Rimskom statutu stalnoga Međunarodnog kaznenog suda. 11. Članak 157. Kaznenoga zakona RH iz 1997. godine. 12. Pitanje određivanja agresorske strane u nekom unutarnjem (nemeđunarodnom) sukobu.

Ključne riječi: agresija (definicija); Povelja UN-a; međunarodni vojni tribunali u Nürnbergu i Tokiju; međunarodni kazneni tribunali za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu; Rimski statut stalnoga Međunarodnog kaznenog suda; nemeđunarodni oružani sukobi

1. O pravednim i nepravednim ratovima

Ljudska historija kroz sva njezina razdoblja, uz ne beznačajne periode mira, ipak je bila poglavito historija oružanih sukoba, krvoprolića i pustošenja. Ali su kroz čitavu historiju ljudi razmišljali o ratovima. Njihove težnje i želje utjecale su na oblikovanje pravnih pravila čiji je cilj bio da se vođenje ratova na neki način ograniči (*jus in bello*), pa čak u krajnjoj liniji i potpuno onemogućiti (*jus ad bellum*). Filozofske i teološke rasprave o opravdanosti ratova imale su u nekim razdobljima djelomičnoga odraza na znanost međunarodnoga prava, iako je pozitivno pravo uvijek bilo odraz društvenih i gospodarskih odnosa, prije negoli želja pojedinaca.

Na misao da je rat nenormalno i izuzetno stanje, a da je mir normalan, slijedile su i ideje o opravdanosti izvjesnih ratova. Podjela ratova na pravedne i nepravedne i pokušaj stvaranja nekih objektivnih kriterija za tu podjelu, bili su prvi pokušaji da se poduzimanje ratova na neki način ograniči pravnim mjerilima, da se ratovi podvrgnu pravu. U tome pogledu još je rimsko pravo prihvatilo jednu čisto formalističku ideju o pravednim ratovima koja je bila jednostrana i činila je dio unutarnjega rimskog *jus feciale*. Rat koji je imao „pravedan uzrok“

i poduzimao se u skladu sa strogo propisanim postupkom čija su pravila imala sakralan karakter, smatran je pravednim (*justum i pius*).¹ Ciceron je od toga krenuo korak dalje te istakao da je rat koji je otpočet bez dovoljnoga razloga nepravedan, dok je naprotiv, opravdan onaj koji se poduzme u cilju obrane od neprijatelja ili radi osvete za nanesenu nepravdu.

Izvorno kršćanstvo odbacivalo je svako nasilje i rat, pa čak i državnu organizaciju. Ali se taj u biti anarhistički nazor nije mogao održati kada je kršćanstvo postalo državnim i isključivom religijom. Srednjovjekovni su teolozi tražili razloge da bi opravdali izvjesne ratove i sudjelovanje kršćana u njima. U tome su se oni prije priklanjali Ciceronu negoli Novom zavjetu. Učenje Sv. Tome Akvinskog iz XIII. stoljeća o pravednim ratovima, koje je bilo najpotpunije, neposredno je utjecalo na španjolske pravnike teologe iz XVI. i XVII. stoljeća koji su bili preteče Huga Grotiusa i međunarodnoga prava u modernom smislu riječi.

Temelje pravne doktrine o pravednim ratovima postavio je Francisco de Vitoria u djelima *De jure belli* i *De Indis recenter inventis*. Tu doktrinu kasnije su upotpunili drugi španjolski pravници koji su slijedili: Soto, Covarrubias, Menchaca, Bañez, Molina i Suarez. Ta doktrina je, dakle, pokušala propisati izvjesne pravne uvjete da bi se neki rat mogao smatrati pravednim, a ti pravni uvjeti bili su pod jakim uplivom katoličkoga vjerskog učenja. Izložiti ćemo ih na najjednostavniji i najjasniji način u njihovu konačnom obliku.

Prvi uvjet za pravedan rat bilo je postojanje autoriteta princa (kneza) koji ga je poduzimao. Ako nema dovoljnoga autoriteta, ako je princ, odnosno drugi monarh u pitanju pod vlašću nekoga višeg feudalca, rat ne može biti pravedan zbog nedostatka autoriteta. To učenje, koje se pojavilo prije konačne afirmacije suverenosti države u pravu, koja je potekla od francuskoga pravnika Jeana Bodina,² na drugi način je izražavalo pravilo koje se održalo do najnovijih dana da se u međunarodnom pravnom smislu ratovima smatraju samo oni koje međusobno vode suverene države. Danas se i od toga pravila značajno odstupilo.

¹ Četiri uzroka smatrana su „pravednima“ za otpočinjanje rata: (1) povreda rimskih posjeda; (2) povreda poslanika; (3) povreda ugovora; i (4) pomoć koju neprijatelju za vrijeme rata ukazuje dotadašnji prijatelj Rimske države: Ali uz ispunjenje nekoga od tih uzroka rat je trebao biti i pravilno započet. Obično su se slala četiri fecijala kao poslanici u stranu državu i tamo su dva puta zatražili zadovoljštinu. Ako je nisu dobili, glavar zbora fecijala pater patratu objavljivao je rat bacanjem koplja na neprijateljsko područje. Za samo vođenje rata nije bilo nikakvih pravila i tu su Rimljani izražavali punu bezobzirnost i okrutnost. Pobjedniku bi pripalo sve: dobra bi postala plijenom, ljudi robovima, a zemljište je uzimala država. Usp., OPPENHEIM – LAUTERPACHT: *International Law*, Eighth Edition, vol.I, London 1955, pp.75-77, i tamo navedenu literaturu; ANDRASSY – BAKOTIĆ - VUKAS: *Međunarodno pravo*, 1. dio, Zagreb 1995, str. 39.

² Djelo Jeana BODINA: *De Republica* pojavilo se prvi put 1576. godine. U tome djelu prvi put je postavljena nova cjelovita teorija naravi države i doktrina suverenosti. Prije Bodina pisci su državu označavali – res publica, civitas, imperium, regnum (ako se radilo o carstvu odnosno kraljevstvima). Vrhovna suverena vlast označavana je kao summa potestas ili merum imperium.

Drugi uvjet je najbitniji. Pravedan rat morao se poduzeti iz nekoga pravednog povoda, odnosno razloga: *justa causa*. Najvažniji pravedni razlog, koji je obuhvaćao i sve druge, bila je pretrpljena nepravda. Dakle, *res publica* poduzima pravedan rat kada nastoji da se osveti za počinjenu uvredu ili drugu vrstu nepravde.

Treći uvjet koji je postavila španjolska škola bio je da se pravedan rat vodi s umjerenošću, da se ne čini veća šteta od nužne kako bi se postigla pobjeda. Treba pošteđivati nedužne osobe i ne smiju se bombardirati gradovi koji ne pružaju otpor i u kojima se nalaze samo žene i djeca. Bila su to, dakle, ograničenja glede načina vođenja rata (*jus in bello*).

Rat se u ovom smislu mogao smatrati nekom vrstom sudskoga postupka u kojoj je povrijeđena država sama poduzimala izvršenje pravde i kažnjavanje krivca za nanesenu uvredu. Vitoria je to pravo kažnjavanja zasnivao na zajedničkom dobru zemalja i opće zajednice.³

Iako su navedeni kriteriji za pravedne, dakle dopuštene, ratove bili veoma neprecizni, u ona se vremena činilo da su pretjerano oštri i da ne odražavaju pravo stanje u međunarodnim odnosima. Stoga su kasniji najpoznatiji pisci međunarodnoga prava, koji su svi odreda bili protestanti a neki od njih i protestantski teolozi, išli na redukciju tih uvjeta. Gentilis, Grotius, Pufendorf, Wolff, Binkershoek i Vattel za opravdanost ratova propisivali su samo jedan uvjet – da je jedna država pretrpjela nepravdu od druge. Gentilis je bio prvi koji je kao pravedne ratove označio one obrambene. Grotius je izložio gledište da, u skladu s prirodnim pravom, svaki rat mora imati pravedan razlog, i razlikovao je tri legitimna razloga za rat: obrana, uzimanje natrag onoga što nam pripada te kažnjavanje.⁴

Sva su ova naučavanja bila veoma daleko od zabrane agresivnoga rata kakvu propisuje moderno međunarodno pravo, i od problema određivanja agresora koji se danas javlja. Ali je u tomu učenju ipak ležala težnja da se pravo na rat (*jus ad bellum*) na neki način ograniči i podvrgne pravnim uvjetima.

2. O „pravednim ratovima“ kao onima koji su potrebni

Devetnaesto stoljeće odbacilo je naturalizam kao temelj međunarodnoga prava. Države koje su prolazile kroz kapitalistički razvoj i koje su poduzimale kolonijalna osvajanja navodno zbog sirovina, prekomorskih tržišta i iseljavanja viška stanovništva, činilo se da su u potpunosti odbacile ono prijašnje međunarodno pravo koje su strpljivo izgrađivali pravni pisci na temelju svojih gledišta o „razumu“ i „prirodnom stanju čovjeka“. U svakom slučaju europske države

³ Ovu smo doktrinu izložili prema prikazu koji je dao Antonio MARIN LOPEZ: De la guerra justa a la guerra legal, Granada 1957, pp.8-10.

⁴ Usp., Hugonis GROTII: De jure belli ac pacis, Jena 1680, Liber I, Caput I, §11, 7.

devetnaestoga stoljeća nisu pristajale na to da se međunarodno pravo dalje razvija na prijašnjim osnovama jer su ideje prirodnoga prava izgledale kao smetnja njihove teritorijalne ekspanzije na račun tzv. „poluciviliziranih“ država i „barbarskih“ naroda. Ali, valja priznati istinu da ni prirodno pravo nije prije bilo smetnja stvaranju ogromnih prekomorskih kolonijalnih posjeda od strane Španjolske, Portugala, Britanije, Nizozemske i Francuske.

Međutim, industrijska revolucija u Zapadnoj Europi i potreba prekomorskih osvajanja, zajedno s racionalnom građanskom filozofijom, doveli su do svojevrstnoga cinizma i do voluntarističkog pristupa u međunarodnom pravu. Međunarodnim se pravom otada smatralo samo ono koje se stvara u odnosima između suverenih „civiliziranih“ država. Prema tom pozitivističkom pristupu ni jedna se takva država ne može smatrati obvezatnom nekim pravilom na koje nije pristala, bilo izričito putem ugovora ili prešutno putem običaja. Neki njemački pisci krajem XIX. stoljeća išli su čak i dalje, proglašujući da se država na temelju svoje suverenosti može sama jednostrano osloboditi svojih prije prihvaćenih pravnih obveza.⁵

U tim uvjetima „pravednim“ ratom bio je proglašavan svaki onaj koji je bio potreban sa stajališta interesa države koja ga je poduzela. Pozitivizam je, dakle, odbacio podjelu ratova na pravedne i nepravedne te afirmirao neograničeno pravo država na poduzimanje i vođenje ratova, uključujući i one agresivne, kao prerogativu njihove suverenosti.

Argumenti za odbacivanje podjele ratova na pravedne i nepravedne s formalnog stajališta bili su da je za svaku državu *njezin razlog pravedan* te da prema tome nema objektivnoga kriterija za takvo razlikovanje. Nadalje, nema organa koji bi odlučivao koja od zaraćenih strana ima pravedan razlog te da rat nije adekvatan način postizanja pravde.

Neograničeno pravo država na vođenje rata toga doba bilo je samo odraz dubljih odnosa među državama u Europi. Njihovi politički odnosi zasnivali su se na sustavu ravnoteže snaga, a taj sustav koji se sastojao u stvaranju, razgrađivanju i ponovnom stvaranju labavih i uzajamno suprotstavljenih koalicija država, čak je i podrazumijevao povremene i lokalne sukobe. Većina tih sukoba, od Bečkoga kongresa 1815. do Prvoga svjetskog rata, trajala je kratko.

Države su stupale u koalicije u želji da u slučaju rata izbjegnu poraz. One su taj poraz nastojale da izbjegnu također i stalnim naoružavanjem (da bi bile jače od potencijalnoga neprijatelja) i teritorijalnom ekspanzijom. Da bi se održa-

⁵ Radi se o tzv. teoriji autolimitacije ili samoobvezivanja koju je pod utjecajem Hegelove filozofije postavio austrijski profesor Georg JELLINEK: *Die rechtliche Natur der Staatenverträge*, Wien 1880. Vidi sažet prikaz te teorije – AVRAMOV - KREČA: *Međunarodno javno pravo*, novo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1983, str.16-17.

la ravnoteža ponekad je dolazilo i do uzajamnih kompenzacija. Tako je na Berlinskom kongresu 1878. potvrđeno ustupanje od Turske otoka Cipra Britaniji, a Austrougarska je također bez rata došla u posjed Bosne i Hercegovine. Naprotiv, Rusija je bila lišena plodova svoje pobjede protiv Osmanskoga Carstva na Balkanu. Usljed te politike u posljednjih dvadeset godina XIX. stoljeća došlo je do brze podjele devet desetina afričkoga kontinenta tako reći za konferencijskim stolom.

Iako međunarodno pravo XIX. stoljeća nije ničim ograničavalo pravo „civiliziranih“ država na vođenje ratova (*jus ad bellum*), uključujući i agresivne, ono je putem mnogostranih ugovora počelo uređivati načine vođenja rata (*jus in bello*), nastojeći da se izbjegniju nepotrebne patnje vojnika i da se rat humanizira u mjeri u kojoj to neće biti smetnja za postizanje pobjede nad neprijateljem.⁶ Time se zbog ograničenoga prostora nećemo moći dalje baviti.

3. Lenjinova ideja o pravednim ratovima

Sustav ravnoteže snaga u Europi mogao je djelovati dok se na drugim kontinentima imalo što dijeliti i dok se Sjedinjene Države i Japan nisu učvrstili kao jake vojne i industrijske sile najprije na Pacifiku. Uz sukobe lokalnoga značaja i prekomorska osvajanja do tada je taj sustav mogao osigurati neki opći mir. Kada je tih uvjeta nestalo, čovječanstvo je bilo gurnuto u ponor i strahote Prvoga svjetskog rata. Na početku XXI. stoljeća ostaje zagonetka zašto je danas ujedinjena Europa u tome ratu gotovo izvršila suicid i koliko su ljudskih žrtava i materijalnih razaranja podnijele skoro sve europske države bez nekoga stvarnog cilja i opravdanja.

Zanimljivo je da je u tome razdoblju, a napose u godinama Prvoga svjetskog rata, uskrsnula misao o podjeli ratova na pravedne i nepravedne, ali na sasvim različitim ideološkim osnovama i s ambicioznijim ciljevima od onih da se pravo na rat ograniči pravnim pravilima.

Lenjin je neposredno pred Prvi svjetski rat i u njegovu tijeku, dosljedno zastupajući ideju o pravu svih naroda na samoodređenje do odcjepljenja, tvrdio da je svaki imperijalistički rat nepravedan i da ga treba pretvoriti u socijalnu revoluciju u cilju rušenja kapitalizma. Ali je od toga općega pravila dopustio da-

⁶ Prvi u nizu tih ugovora, koji danas više nije na snazi, bila je Ženevska konvencija iz 1864. o poboljšavanju uvjeta ranjenih vojnika u vojsci na kopnu. Sljedeća, Petrogradska deklaracija iz 1868. o zabrani upotrebe eksplozivnih zrna u ratu i danas je na snazi. Danas su najznačajnije četiri Ženevske konvencije iz 1949. o poboljšavanju sudbine ranjenika, bolesnika (i brodolomaca) u oružanim sukobima na kopnu i na moru, te o postupanju s ratnim zarobljenicima i o zaštiti građanskih osoba u ratu. U 1977. usvojena su i dva Dopsunska protokola na te četiri Ženevske konvencije koji dalje humaniziraju vođenje međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba.

lekosežnu iznimku. Isticao je da je borba neke ugrožene nacije protiv ugnjetačke uvijek pravedna i progresivna.⁷

Ideje svjetske socijalističke revolucije potakle su na dugi rok proces dekolonizacije koji je uslijedio tek nakon 1945. godine. Ali slično kao s kršćanstvom, nakon što je postalo državnom religijom, dogodilo se sa Sovjetskim Savezom kada je u doba Staljina postao jednom od svjetskih velesila. Sklapajući kratkotrajan savez s nacističkom Njemačkom ta je država u 1939. i 1940. godini flagrantno prekršila definiciju agresije koju je u obliku ugovora prije bila sklopila s Finskom, baltičkim i nizom drugih država.

4. O legalnim i nelegalnim ratovima u sustavu Lige naroda

Strahote i razaranja iz Prvoga svjetskog rata, međutim, neposredno su rezultirale afirmaciji ideje o stvaranju sveopćega sustava kolektivne sigurnosti. Taj sustav prema zamisli njegovih tvoraca trebao je eliminirati ne samo sustav ravnoteže snaga, nego i buduće ratove, napose one u svjetskim razmjerima.

Stvorena je Liga naroda čiji je Pakt veoma ograničio i uvjetovao prije neograničeno pravo na vođenje rata. Država članica Lige koja je željela zaratiti protiv neke druge države morala se prethodno podvrgnuti dugotrajnom postupku rješavanja njihova spora pred organima Lige. Tek ako se u tim organima ne stvori neki jednoglasan zaključak, i nakon isteka propisanih rokova, nezadovoljna strana mogla je teoretski povesti čak i napadački rat protiv druge države. Računalo se da će ta dugotrajna procedura omogućiti mirotvoran pritisak svjetskoga javnog mnijenja da stiša strasti i da onemogući sukob. A svaka članica Lige koja povede neki rat u kršenju tih svojih obveza iz Pakta trebala je biti podvrgnuta automatskim ekonomskim, a u slučaju potrebe i vojnim sankcijama od strane svih drugih članica Lige naroda.

Taj je sustav, dakle, stvorio novu podjelu ratova, suprotnu onoj na pravedne i nepravedne. Radilo se o podjeli na legalne i nelegalne, tj. na dopuštene i na nedopuštene ratove. Suprotno očekivanjima osnivača Lige, taj sustav kolektivne sigurnosti od početka nije uspio eliminirati ravnotežu snaga u međunarodnim odnosima, a još manje ratove. Nakon početnih neuspjeha bilo je raznovrsnih težnji da se taj nedostatak otkloni. Neki međunarodni pravници pod utjecajem učenja katoličke crkve, ili na drugim osnovama, bez uspjeha su u novim prilikama

⁷ U brošuri „Socijalizam i rat“ iz 1915. on je svoje gledište o „obrambenim“ i „pravednim“ ratovima potkrijepio na sljedeći način: „Na primjer, ako bi sutra Maroko objavio rat Francuskoj, Indija – Engleskoj, Perzija ili Kina – Rusiji, i tome slično, to bi bili „pravedni“, „obrambeni“ ratovi, neovisno od toga tko je prvi napao, i svaki socijalist suosjećao bi s pobjedom ugnjetenih, zavisnih, nepunopravnih država protiv ugnjetačkih, robovlasničkih, pljačkaških „velikih“ država“. Usp. Lenin o međunarodnoj politici i međunarodnom prave, Moskva 1958, str.139.

nastojali obnoviti klasično učenje o pravednim i nepravednim ratovima. Drugi su smatrali da je nužno pooštriti pravne obveze država u odnosu na one iz Pakta Lige, pa sve do konačne zabrane ratova u međunarodnom pravu.

5. Opća zabrana rata i naponi u definiranju agresije

U tome kontekstu pojavio se i problem kako u nekoj situaciji odrediti koja je zemlja agresor, odnosno koja je od zaraćenih strana prekršitelj pravnih propisa, kako bi se protiv nje mogle primijeniti kolektivne sankcije. Naime, Pakt Lige nije sadržavao nikakvu definiciju agresije. Shodno podjeli ratova na legalne i nelegalne koju je on implicitno sadržavao, proizlazilo je da svaka država koja poštuje propisana ograničenja vodi legalan rat, čak ako je agresor. Naprotiv, svaka država koja povede rat kršeći te obveze vodi nelegalan rat, pa makar njime pokušala očuvati neki svoj inače pravno zaštićen interes. To se odnosilo na članove Lige koji su preuzeli obveze iz Pakta. Javio se, dakle, problem definiranja agresije koji je glavni predmet ove rasprave. Uspjeh u tim naporima bio je polovičan. Nacrt ugovora o uzajamnoj pomoći iz 1923. ostao je samo nacrtom. Ženevski protokol o mirnom rješavanju sporova iz 1924. nikada nije stupio na snagu.⁸

Za razvoj općega međunarodnog prava o ograničenju ratova odlučujuće je u tome pogledu bilo potpisivanje, 27. kolovoza 1928. u Parizu, Općega ugovora o zabrani rata, poznatijega kao „Briand-Kelloggova pakta“. Prvotno su ga potpisale samo Francuska i Sjedinjene Države. Naknadno su mu pristupile sve države svijeta, tako da do početka Drugoga svjetskog rata 1. rujna 1939. stranke mu nisu bile jedino Argentina, Bolivija, El Salvador i Urugvaj.⁹ Time je ta ugovorna zabrana rata prerasla u opće običajno pravno pravilo koje je po toj osnovi obvezivalo i te četiri latinoameričke države. Obveze država iz toga Pakta bile su pravna osnova za kažnjavanje zločina protiv mira njemačkih i japanskih visokih dužnosnika na nürnberškom i tokijskom suđenju nakon 1945.

Taj međunarodni akt od povijesnoga značenja, osim uvodnoga i završnog dijela, sadrži samo dva kratka članka koji glase:

Članak 1.: „Visoke ugovorne stranke svečano objavljuju u ime svojih naroda da osuđuju pribjegavanje ratu u svrhu rješavanja međunarodnih sporova i da ga se odriču kao instrumenta nacionalne politike u njihovim međusobnim odnosima.“

---

⁸ Oba ta instrumenta proglasila su agresivni rat međunarodnim zločinom.

⁹ Nakon stjecanja neovisnosti i Republika Hrvatska postala je u 1995. strankom toga Pakta notifikacijom sukcesije. Vidi Narodne novine – Međunarodni ugovori, br.3/1995, str. 66 pod 5.

Članak 2.: „Visoke ugovorne stranke slažu se da će sve svoje sporove i sukobe, bilo koje naravi ili porijekla, koji se među njima mogu pojaviti, rješavati uvijek i jedino mirnim sredstvima.“

Ovdje je važno istaknuti da taj Pakt nije zabranjivao sve vrste ratova. Ostali su dopušteni ratovi u samoobrani, oni u provođenju međunarodnih obveza iz Pakta Lige naroda, kao i protiv onih država koje su se o njega ogriješile i prethodno počinile agresiju. Njih je potom svaka država smjela napasti a da ne prekrši Briand-Kellogov pakt. Dok je djelovao po čisto ugovornoj osnovi, Pakt nije zabranjivao ni ratove u odnosu na one države koje nisu postale njegovim strankama. Slaba strana toga instrumenta bila je što nije predviđao nikakav adekvatan sustav rješavanja sporova i drugih mjera prevencije sukoba, kao ni organizaciju kolektivnih sankcija protiv njegovih prekršitelja.

Stoga, kada je tim putem svaki agresivni rat i formalno po međunarodnom pravu postao zabranjen, još se više negoli prije pokazala potreba za definicijom agresije, koju ni Briand-Kellogov pakt nije sadržavao. Ta se potreba činila tim većom stoga što nije postojao neki svjetski politički ili sudbeni organ koji bi mogao odrediti agresora između sukobljenih strana. Liga naroda nije mogla vršiti tu funkciju kada su u sukob bile umiješane države koje nisu bile njezine članice, u prvom redu velesile.¹⁰

Iz tih je razloga izgledalo nakon 1928. godine da od donošenja i usvajanja definicije agresije ovisi čak i održanje međunarodnoga mira u svijetu. U tome se uz sveopće razoružanje gledala prvorazredna politička zadaća.

Na tome polju je bivši Sovjetski Savez, koji je do tada bio bojkotiran i u okruženju od ostatka međunarodne zajednice, ulagao ogromne napore da se obrani od opasnosti vanjskoga napada putem uglavljivanja međunarodnih obveza. Tako je ta zemlja već u 1929. pristupila Briand-Kellogovu paktu, a i otprije je sklapala sa susjednim državama dvostrane ugovore o nenapadanju i neutralnosti.

Ugovor između Sovjetskoga Saveza i Finske od 21. siječnja 1932. bio je vjerojatno prvi međunarodni ugovor koji je sadržavao preciznu definiciju agresije:

„Agresijom će se smatrati svaki akt sile koji pogađa cjelovitost i nepovredivost teritorija, odnosno političku neovisnost druge visoke ugovorne strane, čak i kad bi bio počinjen bez objave rata i kad bi se nijekalo to njegovo obilježje.“¹¹

---

¹⁰ Liga otpočetak nije imala šansu da postigne univerzalnost jer joj nikada nisu pristupile Sjedinjene Američke Države. Kasnije je u različitim razdobljima Ligu napustilo 16 država, napose one koje su se opredjeljivale za revanšističku politiku: Japan i Njemačka 1933., Italija 1936., Mađarska i Španjolska 1939. Brazil je Ligu napustio još 1926., a nakon 1936. napustilo ju je još osam latinoameričkih država.

¹¹ Navedeno prema – Miodrag SUKIJASOVIĆ: *Pojam agresije u međunarodnom pravu*, Beograd 1967, str. 50-51.

Radilo se, dakle, o sintetičkoj definiciji agresije koja je nastojala u jednoj formuli obuhvatiti sve zabranjene čine. Nedostatak takvih definicija ogleđa se u potrebi nepristranoga organa koji bi ih trebao primijeniti na neki konkretan sukob, i označiti agresora.

Na konferenciji o razoružanju u 1933., koja je završila neuspjehom, sovjetska delegacija na čelu s Maksimom Litvinovim najviše se zalagala za usvajanje akta o definiciji agresije kao dijela europskoga pakta o sigurnosti.¹² Taj je akt na konferenciji bio usvojen, ali je ostao bez pravnoga značaja jer ga države sudionice nisu prihvatile u obliku ugovora. U njemu je bila prihvaćena Litvinovljeva definicija agresije, nadopunjena prijedlozima čuvenoga francuskog pravnika grčkih korijena Nicolasa Politisa. Stoga se u literaturi često označava Litvinov-Politisovom definicijom.

Radilo se o prvoj tzv. enumerativnoj i limitativnoj definiciji koja je imala za cilj da precizno označi i obuhvati sve čine koji bi se smatrali agresijom. Prema toj definiciji, koja je potom bila prihvaćena u nizu dvostranih i višestranih ugovora, ali nikada nije bila dio nekoga općega ugovora, bit će u nekom međunarodnom sukobu proglašena agresorom ona država koja prva izvrši jednu od sljedećih radnji:

1. objavi rat nekoj državi;
2. izvrši vojnu invaziju teritorija druge države čak i bez objave rata;
3. poduzme napad svojim kopnenim, pomorskim ili zračnim snagama, čak i bez objave rata, na teritorij, brodove ili zrakoplove druge države;
4. poduzme pomorsku blokadu obale i luka druge države;
5. pruži pomoć oružanim bandama koje, obrazovane na njezinu teritoriju, prodru na teritorij druge države, ili odbije da usprkos zahtjevu napadnute države, poduzme na vlastitom teritoriju sve mjere koje stoje u njezinoj vlasti kako bi spomenute bande lišila svake pomoći i zaštite.¹³

Ova enumerativna i limitativna definicija imala je dakle za težnju da konkretnim nabrojanjem obuhvati *sve akte koji čine agresiju*. Odmah su se pojavile kritike takvoga pristupa. Mnogi su sumnjali da se tim putem mogu predvidjeti baš svi čini koji bi u nekom konkretnom slučaju predstavljali agresiju. Oštroumna je bila opaska britanskoga prvog ministra Nevillea Chamberlaina da takva definicija predstavlja „klopku za naivnog, a putokaz za krivca“. Ipak je i taj po-

¹² Maksim Maksimovič Litvinov bio je ugledni komesar za vanjsku politiku SSSR-a između 1930. i 1939. godine. Staljin ga je smijenio s toga položaja vjerojatno zbog njegova židovskog porijekla, i to uoči sklapanja pakta Molotov-Ribbentrop o nenapadanju od 23. kolovoza 1939. Potom je između 1941. i 1943. bio sovjetski ambasador u Washingtonu.

¹³ Usp. SUKIJASOVIĆ, op.cit., str.51-52.

kušaj definiranja agresije, za dugo vremena najcjelovitiji, mogao poslužiti kao polazište za dalji rad na tome polju.

I pored njezinih nedostataka, ova definicija ušla je u neke dvostrane i više-strane ugovore, od kojih su neki i danas formalno na snazi. Među njima ćemo spomenuti tri ugovora koje je Sovjetski Savez potpisao u Londonu u srpnju 1933. sa susjednim i nekim drugim državama. 3. srpnja 1933. potpisana je zatvorena konvencija, kojoj nije bio dopušten pristup trećim državama, između Sovjetskoga Saveza i njegovih neposrednih susjeda: Afganistana, Estonije, Poljske, Irana, Letonije, Finske, Rumunjske i Turske. Sutradan 4. srpnja potpisana je konvencija između Sovjetskoga Saveza, Čehoslovačke, Rumunjske, Jugoslavije (koja tada nije imala diplomatske i druge odnose sa SSSR-om) i Turske. Ta konvencija bila je otvorena na pristup svim trećim državama, ali naknadno nije stekla niti jednu novu stranku. Napokon 5. srpnja bila je potpisana dvostrana konvencija između Sovjetskoga Saveza i Litve.¹⁴

Ovaj je napor odgovarao Sovjetskom Savezu da otkloni opasnost od agresije od samoga sebe. Ali je ta zemlja u dosluhu s nacističkom Njemačkom sama izvršila agresiju na Finsku 31. studenoga 1939. nakon što je ova odbila da joj ustupi dijelove teritorija u blizini Lenjingrada. U sljedećoj godini prisilila je tri baltičke države Estoniju, Letoniju i Litvu da najprije dopuste prolaz i privremeno stacioniranje trupa Crvene armije. Kada je u ljeto 1940. okupirala sve njihove teritorije organizirala je u njima izbore s jedinom listom komunističkih zastupnika u parlamentu koji su potom „zamolili“ pristup njihovih zemalja Sovjetskom Savezu. Ovo posljednje čak nije bilo ni opisano u Litvinov-Politisovoj definiciji kao agresija. Tu se pokazalo da je ljudska fantazija jača od enumerativnih definicija agresije.

6. Agresija i Povelja UN-a

Poput svih drugih propisa o zabrani agresije i o kolektivnoj sigurnosti, još je manje Litvinov-Politisova definicija uspjela spriječiti Drugi svjetski rat. Problem određivanja agresora ponovno se pojavio na Konferenciji u San Franciscu 1945., kada se sačinjavao konačni tekst Povelje Ujedinjenih naroda.

Za razliku od Briand-Kelloggova pakta Povelja se ne ograničuje na zabranu agresivnog rata, nego u tome ide znatno dalje. Člankom 2. točka 4. ona je tu zabranu proširila na svaku prijetnju silom ili upotrebu sile protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države, „ili koji su na bilo koji način nespojivi s ciljevima Ujedinjenih naroda“. Glava VII. Povelje propisala je kolek-

---

¹⁴ Ibid., str.54. Tamo su navedeni i kasniji ugovori koji su sadržavali Litvinov-Politisovu definiciju.

tivne sankcije država članica u slučajevima prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije. Odluku o tome, prema propisima Povelje, donosi Vijeće sigurnosti.

Međutim, Povelja nije definirala ni pojam agresije, kao ni druge pojmove koje je uvela: „prijetnju silom“, „primjenu sile“, „prijetnju miru“, narušenje mira“, te „situaciju koja može dovesti u opasnost održanje međunarodnoga mira i sigurnosti“. Na Konferenciji u San Franciscu nekoliko delegacija država predlagalo je da se u tekst Povelje unese definicija agresije, bilo sintetička ili enumerativna koja se trebala oslanjati na Litvinov-Politisovu definiciju.¹⁵ Ti prijedlozi koji su poticali od malih zemalja – Bolivije, Kolumbije i Filipina – djelomično su odražavali njihovu bojazan da bi velike sile mogle u budućnosti zatvoriti oči pred agresivnim činima trećih zemalja i na taj način pokušati izbjeći preuzetim obvezama.

Prevladalo je, međutim, stajalište da takva definicija ne bi bila od praktične koristi jer ne bi mogla obuhvatiti sve slučajeve, a mogući agresor bi ju mogao zloupotrijebiti. Također se isticalo da je napredak u tehnici vođenja rata učinio definiranje agresije teškim, ako ne i nemogućim.¹⁶ Konačna odluka Trećega odbora Treće komisije bila je da se takva definicija agresije i drugih pojmova ne donosi, nego da se Vijeću sigurnosti prepusti da u svakom konkretnom slučaju odluči što predstavlja prijetnju miru, narušenje mira ili agresiju. Bilo je to veoma široko ovlaštenje političkom organu koji svoje odluke donosi na temelju glasanja predstavnika država. Oni se u tome prvenstveno vode interesima vlastitih zemalja, a tek potom interesom održanja mira. Uz to, Vijeće je sigurnosti po svome sastavu i načinu donošenju odluka nedemokratski organ. U njemu nisu zastupljene sve države članice UN-a, dok stalni članovi imaju mogućnost da svojim negativnim glasanjem spriječe donošenje bilo kakve odluke, čak kada se radi i o flagrantnim slučajevima agresije.

U praksi toga organa nakon 1945. godine sve se to pokazalo istinitim. Velike su sile, bilo preglasavanjem ili ulaganjem veta, uspjele gotovo svaki put paralizirati kolektivnu akciju svjetske organizacije kada su same počinjale agresiju, ili su to činili njihovi saveznici pod njihovom zaštitom. Od 1954. one su bile još vještije u tome da takva pitanja skidaju s dnevnoga reda Vijeća sigurnosti bez donošenja odluke, ili da ih uopće ne stavljaju na dnevni red. Tako se npr. sukob u Indokini i u Vijetnamu, u svojim različitim fazama, od kraja 1946. nije nikada razmatrao ni pred Vijećem sigurnosti ni Općom skupštinom. To je bilo tako sve dok u 1975. američke snage nisu bile istjerane iz Sajgona. Najvažniji politički

---

¹⁵ Usp. SUKIJAŠOVIĆ, op.cit., str.112.

¹⁶ Vidi GOODRICH – HAMBRO: Charter of the United Nations, Second Edition, London 1949, pp.263-264.

razlog za to bio je što je kroz čitavo to vrijeme mjesto Kine u Vijeću sigurnosti zauzimao predstavnik s Tajvana, umjesto onoga iz Pekinga.

7. Proširenje pravnoga pojma odgovornosti za agresiju

Do proširenja odgovornosti za agresiju doveli su čini kojima je otpočeo i kojima se proširio Drugi svjetski rat. Među njima najvažniji su bili napad nacističke Njemačke na Poljsku 1. rujna 1939., objava rata fašističke Italije Francuskoj i Britaniji 10. srpnja 1940. kada su njemačke trupe bile pred ulaskom u Pariz, potom napad Njemačke na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941., te napokon japanski napad 7. prosinca te godine na američku bazu u Pearl Harboru na Havajima. Svi su ti čini potvrdili svijest o tome da je agresivni rat sam po sebi najteži međunarodni zločin.

To je dovelo do proširenja toga pojma u pravu. Uz odgovornost države kao subjekta međunarodnoga prava za međunarodno protupravna djela, među kojima i za taj zločin, nakon Drugoga svjetskog rata održana su suđenja glavnim njemačkim i japanskim krivcima za zločine protiv mira, za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Ta su suđenja afirmirala međunarodno kazneno pravo koje državnike, političare, vojne zapovjednike i diplomate čini kazneno odgovornima za počinjenje tih zločina u osobnom svojstvu.

Uz to, neke su države predvidjele osobnu odgovornost pojedinaca za zločin agresije i u svojim kaznenim zakonima. Tu spada i Hrvatska s člankom 157. svojega Kaznenoga zakona iz 1997. godine. Ali se tu postavlja ozbiljno pitanje svrhe propisivanja takvoga zločina u domaćem zakonodavstvu. Za razliku od drugih međunarodnih zločina poput genocida, ratnih zločina i brojnih transnacionalnih kaznenih djela, takvu obvezu za države ne predviđaju ni opće međunarodno pravo, a ni postojeći ugovorni propisi. I o tome ozbiljnom pitanju obrazložit ćemo naše stanovište pri kraju ove rasprave.

O svakomu od tih triju uzajamno povezanih, ali ipak odvojenih aspekata, valja raspravljati posebno.¹⁷

---

¹⁷ Odnos odgovornosti država i pojedinaca za počinjenje istih međunarodnih zločina ovaj je pisac razmatrao u više rasprava – V.D. DEGAN: "Responsibility of states and individuals for international crimes", *International Law in the Post-Cold War World, Essays in memory of Li Haopei*, Edited by Sienho Yee and Wang Tieya, London 2001, pp.202-223; "On International Crimes and on International Criminal Justice", *Studi di diritto internazionale in onore di Gaetano Arangio-Ruiz*, Napoli 2004, II, pp.703-728; "Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida -- pitanje tereta dokazivanja", *Decennium Mozarticense, Zbornik radova, Deset godina rada Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci, urednik Berislav Pavišić, Rijeka 2008, str.35-60.*

8. Definiranje agresije kao zločina koji angažira odgovornost država

Još u doba kada je bio pod pritiskom glasačke mašine suprotnoga bloka, Sovjetski Savez je bio prvi koji je ponovno pokrenuo pitanje usvajanja definicije agresije u Ujedinjenim narodima. Bilo je to još 1950. godine na petom zasjedanju Opće skupštine. Nakon što su se tim pitanjem bavili prvi odbor i Opća skupština, u 1953. godini bio je ustanovljen Specijalni (Posebni) odbor za pitanje definicije agresije, koji je uz prekide razmatrao to pitanje do 1974. Hladni rat, suprotstavljenost različitih interesa, bojazan malih zemalja od dominacije velikih, sve su to bili čimbenici koji su pridonosili tomu da se usvajanje neke općenito prihvatljive definicije agresije gotovo onemogućiti. Sovjetski Savez je na početku insistirao na enumerativnoj i limitativnoj definiciji po ugledu na onu predratnu, da bi kasnije postupno odustajao od toga stava i priklonio se mišljenju većine da je neophodna jedna kombinirana definicija, sastavljena od sintetičkoga dijela, a zatim od enumerativnog gdje bi se samo kao primjeri naveli neki najočitiji agresivni čini.

Predstavljalo je ugodno iznenađenje za neupućene kada je Opća skupština 14. prosinca 1974. konsenzusom usvojila rezoluciju 3314 (XXIV) o definiciji agresije.¹⁸ I mnogi stručnjaci izgubili su nadu da se u tome može nešto konkretno postići, upravo kao što i danas malo tko vjeruje u to da će se na našem planetu postići sveopće nuklearno razoružanje.

Ova definicija nije propisana nekim općim ugovorom otvorenim na pristup svim državama svijeta, nego rezolucijom Opće skupštine koja formalno nikoga pravno ne obvezuje. Ali i takva definicija može pružiti dragocjeno mjerilo svjetskom javnom mnijenju da u stanovitim okolnostima brzo procijeni koju od zaraćenih strana nakon izbijanja nekoga sukoba treba smatrati napadačem. Ipak je sigurno da nitko ne vjeruje u to da samo usvajanje te definicije može u današnjim uvjetima biti presudno za održanje svjetskoga mira, kao što se u to pogrešno vjerovalo u dvadesetim i tridesetim godinama XX. stoljeća.

Kao kada je u pitanju bilo koji drugi međunarodni instrument tolikoga političkog značaja, tekst usvojene rezolucije o definiciji agresije politički je kompromis različitih i ponekad suprotnih interesa. Drukčije se on nikada ne bi mogao usvojiti.

Najprije, rezolucija nije sročena u namjeri da usavrši ili da bitno izmijeni sustav kolektivne sigurnosti kakav je propisan u Povelji UN-a. Velike sile, stalne članice Vijeća sigurnosti, sačuvala su sve ovlasti toga organa iz glave VII. Pove-

¹⁸ Vidi njezin prijevod na hrvatski – LAPAŠ – ŠOŠIĆ: *Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata – III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Zagreb 2005, str. 60-62.

lje, i to ne samo da djeluju, nego da i blokiraju akciju kada je to u interesu bilo koje od njih, ili druge države pod zaštitom neke od njih, a koju bi inače prema tekstu Povelje trebalo sprovesti u slučaju agresije. Na prešutan način implicitno je odbačena rezolucija „Ujedinjeni za mir“ iz 1950., koja u takvim slučajevima ovlašćuje Opću skupštinu da povede kolektivnu akciju protiv prekršitelja mira ili agresora, putem neobvezujućih preporuka članovima svjetske organizacije.¹⁹ U tome pogledu drugi stavak preambule (uvoda) rezolucije ističe:

„Podsjećajući da Vijeće sigurnosti, u skladu s člankom 39. Povelje Ujedinjenih nacija, utvrđuje postojanje svake prijetnje miru, narušenja mira ili čina agresije i daje preporuke ili odlučuje koje će se mjere poduzeti u skladu s člancima 41. i 42. radi održavanja ili uspostavljanja međunarodnoga mira i sigurnosti.“

Dakle, i prema ovoj rezoluciji Vijeće sigurnosti ima u takvim slučajevima pune i isključive ovlasti, i njega samoga ne obvezuje nikakva definicija agresije. Za razliku od nekoga sudbenog organa, ono u stvarnosti djeluje temeljem oportuniteta, a ne legaliteta. To potvrđuje i stavak 4. preambule koji ističe:

„Imajući na umu da ništa u ovoj definiciji agresije ne treba tumačiti kao da na bilo koji način utječe na domašaj odredaba Povelje što se tiče funkcija i ovlaštenja organa Ujedinjenih nacija.“

I članak 6. teksta rezolucije ističe da „/ništa u ovoj definiciji ne treba tumačiti kao da na bilo koji način proširuje ili sužava domašaj Povelje...“

Interesi velikih sila, i napose blokova, zaštićeni su i člankom 1., stavak 2. točka 2. gdje izraz „država“ u sintetičkoj definiciji agresije u danom slučaju uključuje pojam „skupina država“. To implicira vojne saveze sklopljene na temelju prava na kolektivnu samoobranu. O tome će još biti riječi.

Napokon, nakon nabrojanja nekih konkretnih čina agresije u članku 3., sljedeći članak 4. navodi da: „...Vijeće sigurnosti može utvrditi da i drugi čini predstavljaju agresiju prema odredbama Povelje“. Kada je Vijeće sigurnosti u pitanju taj posljednji propis čini nam se opravdanim jer se nikakvim nabrojanjem ne mogu unaprijed obuhvatiti svi nedopušteni čini koji u konkretnom slučaju mogu predstavljati agresiju. Očit primjer za to bila je nasilna asimilacija triju baltičkih država u Sovjetski Savez 1940. godine.

Ali ovaj naš posljednji zaključak ipak se ne odnosi na druge potvrđene ovlasti Vijeća sigurnosti u toj rezoluciji koje smo naveli, a koje proizlaze iz teksta Povelje UN-a. Članovi UN-a prihvatili su da izvršavaju odluke Vijeća sigurnosti u skladu s Poveljom, i to u svrhu održavanja ili ponovnog uspostavljanja među-

¹⁹ Vidi njezin tekst – LAPAŠ – ŠOŠIĆ, op.cit., str.43-46.

narodnoga mira i sigurnosti. Unatoč tomu, države stalne članice toga organa i ubuduće će zloupotrebjavati te svoje ovlasti. One će pokretati ili neće pokretati mehanizam kolektivne sigurnosti, ne prvenstveno prema potrebama održavanja mira u svijetu, nego shodno vlastitim interesima ili interesima neke druge države pod njihovom zaštitom. I ova rezolucija dakle implicira da se nikakva akcija u krilu Ujedinjenih naroda ne može poduzeti protiv neke stalne članice Vijeća sigurnosti, pa makar ona izvršila agresiju kakvu inače predviđa definicija iz rezolucije Opće skupštine 3314.

Ipak nisu tom rezolucijom samo velike sile uspjele zaštititi svoje interese. U 1974. godini pokret nesvrstanih zemalja bio je politički daleko utjecajniji negoli danas. Većina članica Opće skupštine koja je činila taj pokret uspjela je da u ovaj tekst unese neke odredbe koje imaju prvenstveno za cilj zaštitu malih i slabih zemalja, i da na posredan način osude nedopuštenu praksu sile u međunarodnim odnosima. Pravo naroda na samoodređenje, i načela ravnopravnosti i teritorijalne cjelovitosti država, dobila su prvorazredan značaj. O svemu tome svjedoče stavci 6., 7. i 8. preambule rezolucije koji navode:

„Ponovo potvrđujući dužnost država da ne pribjegavaju upotrebi sile kako bi lišile narode njihova prava na samoodređenje, slobodu i neovisnost, ili kako bi ugrozile njihovu teritorijalnu cjelovitost.

Ponovo potvrđujući, također, da je područje neke države nepovredivo te da ne može, čak ni privremeno, biti predmetom vojne okupacije ili drugih nasilnih mjera koje poduzima neka druga država kršeći Povelju, te da ono ne može biti predmetom stjecanja od strane neke druge države, koje je posljedica takvih mjera ili prijetnje da će im se pribjeći.

Ponovo potvrđujući, također, odredbe Deklaracije o načelima međunarodnoga prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija.“²⁰

Najznačajniji je u tome pogledu članak 7. ove rezolucije koji oslobodilačku borbu narodâ protiv strane dominacije jasno izdvaja iz nedopuštenih oblika upotrebe sile:

„Ništa u ovoj definiciji, a naročito članak 3, ne može ni na koji način prejudicirati pravo na samoodređenje, slobodu i neovisnost, kako to proizlazi iz Povelje, onih naroda koji su nasilno lišeni toga prava i na koje se odnosi Deklaracija o načelima međunarodnoga prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država

---

²⁰ Tu Deklaraciju usvojila je Opća skupština UN-a 24. listopada 1970. konsenzusom. Njezin se tekst uzima autentičnim tumačenjem načela UN-a iz članka 2. i članka 1(2). Povelje. Vidi njezin prijevod na hrvatski – LAPAŠ – ŠOŠIĆ, op.cit., str.52-59.

va u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija, a naročito naroda koji se nalaze pod kolonijalnim ili rasističkim režimima ili drugim oblicima strane dominacije, niti pravo tih naroda da se bore za ostvarenje toga cilja i da traže i primaju pomoć u skladu s načelima Povelje i gore spomenute Deklaracije.“

Takva borba, dakle, ne mjeri se kriterijima za utvrđivanje agresije. Ipak, danas je općeprihvaćeno dalekosežno ograničenje da se ni oslobodilačka borba ne smije voditi terorističkim činima protiv nasumice odabranih nedužnih osoba. Također se ni vlast protiv koje se neki takav pokret bori ne smije služiti istim takvim ili sličnim sredstvima.

Gornji navodi iz te rezolucije, kao i oni iz Deklaracije o načelima međunarodnoga prava iz 1970., utjecali su na dalju afirmaciju načela samoodređenja u međunarodnom pravu. Međunarodni je sud u presudi od 30. lipnja 1995. o *Istočnom Timoru* (Portugal/Australija), ustanovio da je načelo samoodređenja narodâ, kako je evoluiralo iz Povelje i iz prakse UN-a, “besprijekorno” i da ima doseg *erga omnes*. Dodao je da je ono “jedno od bitnih načela suvremenoga međunarodnog prava”.²¹ Taj je iskaz potvrđen u daljim odlukama toga Suda, kao i u drugim instrumentima.

Sve je to utjecalo na relativno brzo međunarodno priznanje neovisnosti novih država bivših članica SFRJ, Sovjetskoga Saveza i Češko-Slovačke u njihovim postojećim granicama. (Badinterova) Arbitražna komisija u Mišljenju br. 3 od 11. siječnja 1992. godine potvrdila je da:

“*Četvrto* - Nikakva promjena postojećih granica i crta razgraničenja postignuta silom ne može proizvesti pravne učinke, u skladu s dobro utvrđenim načelom međunarodnoga prava posebno obznanjenim u Deklaraciji o načelima međunarodnoga prava o prijateljskim odnosima i suradnji između država u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija (rezolucija 2625 (XXV) Opće skupštine) i s Helsinškim završnim aktom koji je bio prizvan od Konferencije u Haagu 7. rujna 1991, kao i u nacrtu Konvencije Konferencije o miru u Jugoslaviji datiranom 4. studenoga 1991.“

Odgovarajući navodi iz definicije agresije ovdje nisu bili izričito spomenuti, ali su time bili propali svi planovi stvaranja „Velike Srbije“ na račun teritorija susjednih država, među kojima i Hrvatske. Neke tvrdnje iz toga doba da se pravo na samoodređenje do odcjepljenja odnosi samo na narode pod kolonijalnim ili rasističkim režimima u praksi su bile demantirane.

Zanimljivo je da ova rezolucija ne pokušava izravno regulirati pravo na samoodbranu kao drugi dopušteni oblik upotrebe oružane sile za države prema

---

²¹ Usp., I.C.J. Reports 1995, p. 102, para. 29.

općemu međunarodnom pravu i prema članku 51. Povelje UN-a. To se pravo u svakom slučaju podrazumijeva u nekim dijelovima teksta koje ćemo u nastavku navesti.

U dijelovima preambule ove rezolucije koje još nismo naveli ističu se neki ciljevi i načela Ujedinjenih naroda, a potom se izlažu razlozi opravdanosti usvajanja definicije agresije.

Stavak 1. preambule podsjeća „da je jedan od osnovnih ciljeva Ujedinjenih nacija održavati međunarodni mir i sigurnost i poduzimati djelotvorne kolektivne mjere radi sprječavanja i otklanjanja prijetnji miru i radi suzbijanja čina agresije ili drugih narušenja mira.“ Tu je, dakle, ponovljen prvi od ciljeva Ujedinjenih naroda iz članka 1. Povelje. U stavku 3. podsjeća se također „na dužnost država, u skladu s Poveljom, da rješavaju svoje međunarodne sporove mirnim sredstvima kako ne bi doveli u opasnost međunarodni mir, sigurnost i pravdu.“ Stavak 5. preambule nadalje navodi:

„Smatrajući također da u sadašnjem trenutku treba definirati agresiju budući da ona predstavlja najozbiljniji i najopasniji oblik protupravne upotrebe sile koji, u uvjetima stvorenima postojanjem svih vrsta oružja za masovno uništavanje, sadrži u sebi moguću prijetnju svjetskoga sukoba sa svim njegovim katastrofalnim posljedicama.“

Napokon, stavci 9. i 10. navode još neke razloge u tome cilju:

„Uvjereni da bi usvajanje definicije agresije trebalo imati takav učinak da odvraća eventualnog agresora, da pojednostavi utvrđivanje čina agresije i provođenja mjera za njihovo suzbijanje, te da, također, omogućuje zaštitu zakonskih prava i interesa žrtve, kao i pružanje pomoći.“

Smatrajući da je, iako pitanje da li je izvršen čin agresije treba razmotriti s obzirom na sve okolnosti svakog pojedinog slučaja, ipak poželjno formulirati temeljna načela koja mogu služiti kao putokaz za takvo određivanje.“

Da prijedemo na samu definiciju agresije kako je predviđena u ovoj rezoluciji.

Članak 1. izlaže općenitu, sintetičku definiciju u kojoj nalazimo elemente načela zabrane upotrebe sile iz članka 2. stavak 4. Povelje:

„Agresija je upotreba oružane sile od strane neke države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti neke druge države ili upotreba oružane sile koja je na bilo koji drugi način nespojiva s Poveljom Ujedinjenih nacija, kao što to proizlazi iz ove definicije.“

U drugom stavku ovoga članka daju se dva objašnjenja izraza „država“ upotrijebljenog u toj definiciji. Prema prvom objašnjenju taj izraz „upotrijeblja-

va se ne prejudicirajući pitanje priznanja ili pitanje da li je neka država članica Ujedinjenih nacija“. Tu je pridat puni učinak deklarativnosti priznanja države. Država postoji ukoliko ispunjava uvjete prema međunarodnom pravu (teritorij, stanovništvo, suverenu vlast), bez obzira na činjenicu njezina priznanja, i prije nego što bude primljena u članstvo UN-a. Drukčije rješenje, ono prema konstitutivnoj teoriji, otvaralo bi mogućnost teške zloupotrebe, jer bi se uskraćivalo priznanje državi koju se želi napasti.

Drugo objašnjenje navodi da izraz „država“ – „uključuje u danom slučaju, pojam „skupina država“. Time se implicira pravo država na kolektivnu samobranu što potvrđuje i članak 51. Povelje. Na tome su pravu u doba hladnoga rata, kada je ta definicija bila usvojena, počivali raznovrsni vojni savezi u svijetu. U tome pogledu svijet se izmijenio i nakon okončanja hladnoga rata gotovo svi vojni savezi su raspušteni. Danas djeluje Sjevernoatlantski vojni savez u koji je učlanjena i Hrvatska, i to pretežito kao politička organizacija. Kao cjelina on ima uspostavljene odnose jednakopravnosti s Ruskom Federacijom, i sam za sebe ne predstavlja opasnost po mir u svijetu. Naravno, nema nikakvih jamstava da se u daljoj budućnosti svijet ne bi mogao vratiti na odnose suprotstavljenosti velikih sila, kada bi vojni savezi opet bili sami za sebe opasnost po održavanje međunarodnoga mira i sigurnosti. Ali to u sadašnje doba ne treba očekivati.

Sljedeći članak 2. navodi što se tom rezolucijom treba u prvom redu smatrati agresijom, ali uz dalekosežnu rezervu koju smo već naveli:

„Ako neka država prva upotrijebi oružanu silu kršeći Povelju, to predstavlja *prima facie* dokaz o činu agresije, iako Vijeće sigurnosti može, u skladu s Poveljom, zaključiti da ne bi bilo opravdano utvrditi da je izvršen čin agresije s obzirom na ostale bitne okolnosti, uključujući činjenicu da odnosni čini ili njihove posljedice nisu dovoljno ozbiljni.“

Članak 3., koji je najzanimljiviji od svih, nabraja sedam primjera čina agresije. Ali se u članku 4. koji slijedi navodi da to „nabrajanje čina nije taksativno i Vijeće sigurnosti može utvrditi da i drugi čini predstavljaju agresiju prema odredbama Povelje“. Dakle, to nabranje dano je *exempli causa*, ali bi uz sve gornje rezerve trebalo ipak biti malo sumnje u to da svaki od opisanih primjera predstavlja čin napada:

„Svaki od slijedećih čina, bez obzira na objavu rata, predstavlja, uz rezerve odredaba članka 2, i u skladu s tim odredbama, čin agresije:

- a) invazija ili napad oružanim snagama neke države na područje neke druge države, ili svaka vojna okupacija, čak i privremena, koja proizlazi iz takve invazije ili napada, ili svako pripojenje područja ili dijela područja neke druge države izvršeno upotrebom sile;

- b) bombardiranje od strane oružanih snaga neke države područja neke druge države, ili upotreba ma koje vrste oružja od strane neke države protiv područja neke druge države;
- c) blokada luka i obale neke države od strane oružanih snaga neke druge države;
- d) napad od strane oružanih snaga neke države na kopnene, pomorske ili zračne snage ili na mornaricu i civilno zrakoplovstvo neke druge države;
- e) upotreba oružanih snaga neke države koje su stacionirane na području neke druge države uz pristanak države primateljice, protivno uvjetima koji su predviđeni sporazumom, ili svako produljenje njihove prisutnosti na tome području nakon prestanka sporazuma;
- f) postupak neke države kojim dopušta da njezino područje, koje je stavila na raspolaganje nekoj drugoj državi, bude upotrijebljeno od strane te druge države za izvršenje čina agresije protiv neke treće države;
- g) upućivanje od strane ili u ime neke države oružanih odreda ili skupina dobrovoljaca ili plaćenika koji poduzimaju protiv neke druge države oružane čine takve ozbiljnosti da se izjednačuju s gore navedenim činima, ili se sadržajno mogu njima obuhvatiti.“

Formuliranje konkretnih djela koja čine agresiju bilo je predmetom najvećih rasprava i pogađanja u tijeku rada Specijalnoga odbora. Čini nam se da je kao čin agresije trebalo predvidjeti i formalnu objavu rata čak ako nakon nje ne uslijedi upotreba oružane sile. To je inače bilo sadržano u gotovo svim prijašnjim definicijama agresije, kao i u prijedlozima država podnesenima Specijalnom odboru.

Važno je ovdje još napomenuti da svaki čin agresije kako je gore opisan ne dovodi automatski do međunarodnoga oružanog sukoba. O tome ni međunarodna sudbena tijela ne vode dovoljno računa. Čini iz gornjih točaka, b) i d), mogu biti jednokratni, i ako država žrtva agresije ne uzvati ili ne pruži otpor na drugi način, nema ni međunarodnoga sukoba za koji je potreban intenzitet i produljenje u vremenu. Ali naravno, i takva djelovanja agresora ostaju pravno nedopušteni međunarodni zločini. Taj ćemo problem još razmatrati u sklopu zločina agresije u međunarodnom kaznenom pravu.

U današnje doba najdelikatniji su primjeri miješanja u unutarnji oružani sukob neke druge države, kada može doći do strane intervencije ponekad na poziv neke od zaraćenih strana. Gornja točka g) svakako ne može riješiti sve probleme koji se u takvim slučajevima pojavljuju. Presuda Međunarodnoga suda *Nikaragva* iz 1984. godine dala je osvrt na točku (g) članka 3. definicije agresije:

„... Sud ne vidi razloga za odricanje da se u običajnom pravu zabrana oružane sile može primijeniti na neku državu koja šalje oružane bande na teritorij druge države, ukoliko bi se zbog svoga opsega i učinaka takva operacija mogla okarakterizirati kao oružani napad prije negoli granični incident kada bi ga počinile regularne oružane snage.“

Ali je Sud odbio prihvatiti tvrdnju da bi opskrbljivanje pobunjenika bilo „oružani napad“ i da bi ono moglo biti osnova za kolektivnu samoobranu. To stoga što za vršenje toga prava na kolektivnu samoobranu nije dovoljna jednostrana ocjena situacije od države koja je ukazuje, nego država o kojoj se radi mora sama izjaviti da je žrtva oružanoga napada.²²

Ali ni točka (g) članka 3. definicije agresije ne dotiče pitanje određivanje agresorske strane u nekom čisto unutarnjem sukobu gdje nema dokaza o umiješanosti niti jedne strane države.

Članak 5. ove definicije kodificira neka pravila koja su važeća prema općem međunarodnom pravu, ali su ujedno od velikoga političkog dosega. Prvi stavak predviđa:

„Nikakav razlog bilo koje prirode, političke, ekonomske, vojne ili neke druge ne može opravdati agresiju.“

Tu se implicira problem pribjegavanja samoobrani i razlikovanja samoobrane od agresije. Dakle, na tzv. „političku agresiju“, na ekonomsku blokadu, pa čak i na pokretanje oružanih trupa u blizini granice ugrožene države, ne smije se uzvratiti oružanim napadom kao mjerom samoobrane. Na sve te čine smije se uzvratiti jedino mjerama iste vrste, ali u odnosima između neke veoma jake i neke veoma slabe države, te su mjere od maloga ili od nikakvog učinka.²³

Tek ako suprotna država svojim oružanim snagama izvrši napad koji ima svojstvo čina agresije u smislu gornjih članaka 1. i 3., ili inače, napadnuta država ima pravo da pribjegne individualnoj ili kolektivnoj samoobrani u vidu oružanoga otpora. Članice Ujedinjenih naroda imaju pri tome prema članku 51. Povelje i posebne dužnosti. One to svoje pravo samoobrane smiju vršiti samo do trenutka „dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti“. One su također dužne odmah dojaviti Vijeću

---

²² I.C.J. Reports 1984, pp. 103-104, para. 195.

²³ Sâmo pravo na samoobranu ograničeno je stanjem nužde i proporcionalnošću u uzvraćanju. Oružani napad koji je povod za ostvarenje toga prava mora se već zbiti ili je „imanentan“, a mora imati i izvjestan stupanj ozbiljnosti. „Preventivna“ samoobrana se isključuje. Vidi o tim i o drugim uvjetima u rezoluciji Instituta za međunarodno pravo o samoobrani usvojenu 27. listopada 2007. u Santiagu de Chile, *Annuaire de l'Institut de droit international* 2007, vol.72, pp. 233-236. Izvjestitelj je bio Emmanuel Roucouas.

sigurnosti o mjerama koje su poduzele. Zemlje nečlanice UN-a, kojih među općepriznatim državama danas praktično nema, nemaju prema Vijeću sigurnosti takve pravne obveze, ali one mogu po slobodnoj volji u svakom trenutku izvijestiti taj organ UN-a o poduzetim mjerama i zatražiti njegovu intervenciju. Ali sve je to od male pomoći u situacijama kada je država agresor neka od stalnih članica Vijeća sigurnosti, ili kada takve čine vrši neka druga država koja uživa zaštitu neke od stalnih članica.

Drugi stavak članka 5. također potvrđuje jedno pravilo općega međunarodnog prava, ali čije sve pravne posljedice još nisu precizirane:

„Agresivni rat je zločin protiv međunarodnoga mira. Agresija povlači međunarodnu odgovornost“.

Tu se u prvom redu mislilo na međunarodnu odgovornost države koja je izvršila agresiju. Glede odgovornosti država za međunarodno protupravna djela Komisija za međunarodno pravo Opće skupštine UN-a usvojila je 9. kolovoza 2001. konačni tekst Pravilâ o odgovornosti država. Ali je u tome tekstu napušten sam spomen na odgovornost država za međunarodne zločine, a time i za agresiju. Kaznenu odgovornost pojedinaca počinitelja toga zločina moguće je ostvariti jedino ako se ustanovi neko međunarodno sudbeno tijelo i ako se u njegovu statutu predvidi i definira zločin agresije. I o tome razvoju ćemo se u nastavku baviti. Na kraju ćemo se baviti i s teškoćama kažnjavanja zločina agresije pred domaćim sudbenim tijelima u zemljama u kojima se zločin agresije predvidi u kaznenom zakonodavstvu.

Treći stavak članka 3. potvrđuje dalekosežno načelo općega međunarodnog prava koje je afirmirano i u drugim dijelovima ove rezolucije, a koje smo već naveli:

„Nikakvo stjecanje područja ili posebne prednosti koje proizlaze iz agresije nisu i neće se priznati kao zakonite.“

Članak 6. rezolucije uređuje odnos odredaba iz usvojene definicije agresije i Povelje UN-a, o čemu smo također raspravljali:

„Ništa u ovoj definiciji ne treba tumačiti kao da na bilo koji način proširuje ili sužava domašaj Povelje, uključujući njezine odredbe koje se odnose na upotrebu sile koja je dopuštena.“

Drugim riječima, prema samome tekstu ove rezolucije Vijeće sigurnosti UN-a nije pravno obvezatno da primjenjuje ovu definiciju agresije. Ona može biti od stanovite koristi jedino ako zbog nesložnosti svojih stalnih članica Vijeće sigurnosti nije u stanju donijeti nikakvu odluku u situacijama prijete miru, narušenja mira ili agresije.

Opširan članak 7. odnosi se na pravo na samoodređenje koji smo uz naš komentar već citirali. Posljednji članak 8. potvrđuje opće načelo o tumačenju i primjeni ugovora, koje je primjenljivo i na druge slične pravne instrumente:

„Gornje odredbe su u svojem tumačenju i primjeni međusobno povezane i svaku odredbu treba tumačiti u kontekstu s ostalima.“

Nije precizirano, ali se po našem mišljenju podrazumijeva, da se sadržaj preambule deklaracije smatra „odredbama“ rezolucije.

Koliko znamo sâmo se Vijeće sigurnosti nije niti u jednoj usvojenoj rezoluciji pozvalo na ovu definiciju agresije. Dva su razloga za to. Čak kada nalaže i teške ekonomske i druge sankcije samo protiv jedne strane u nekom sukobu, ono iz diplomatskih razloga gotovo nikada ne označava tu stranku agresorskom. Drugi je razlog što iz sâmoga teksta definicije agresije iz 1974. proizlazi da ona sama pravno ne obvezuje ni Vijeće sigurnosti, a ni Opću skupštinu.

Valja zaključiti da ova definicija agresije nije dovela u pitanje ravnotežu snaga u svijetu. Od 1945. godine čimbenici te ravnoteže su pet stalnih članica Vijeća sigurnosti UN-a , tj. pet država pobjednica u Drugom svjetskom ratu. Dosadašnji napori da se taj popis proširi s novim državama nisu urodili uspjehom.

Nakon urušavanja komunizma i raspada Sovjetskoga Saveza, Sjedinjene su Države u vrijeme administracije Georga Buscha Jr. zavele politiku unilateralizma. Službena politika te zemlje bila je da ona ima pravo pribjegavati oružanoj sili kao instrumentu nacionalne politike neovisno o bilo kakvim standardima samoobrane i bilo kakvoj odluci Vijeća sigurnosti. To je uključivalo da ta tada jedina preostala supersila svijeta ima pravo na rat i u preventivne svrhe, dok druge države to isto pravo ne uživaju, osim ukoliko sudjeluju u *ad hoc* koalicijama pod vodstvom Sjedinjenih Država.

U sklopu te politike Sjedinjene su Države nijekale postojanje bilo kakve definicije agresije. Ona bi se mogla propisati jedino putem međunarodnoga ugovora i ako Sjedinjene Države na njezin sadržaj pristanu.

Nova administracija s Barackom Obamom vratila se Ujedinjenim narodima i politici kolektivnoga odlučivanja umjesto sukobljavanja sa Sovjetskim Savezom, Kinom i drugim državama. Ali to ne isključuje opasnost da na nekim budućim izborima u Sjedinjenim Državama ponovo pobijede ultranacionalisti koji će nijekati bilo kakve pravne obveze te zemlje koje su prihvatile njezine prijašnje administracije, uključujući tu i samu Povelju UN-a.

Nakon usvajanja izmjena Rimskoga statut Međunarodnoga kaznenog suda u Kampali (Uganda) 11. lipnja 2010., danas nema nikakvih pokušaja da se definicija agresije koja implicira odgovornost država usvoji u obliku formalnoga ugovora koji bi zamijenio rezoluciju Opće skupštine 3314 (XXIX) iz 1974. godine.

Možda to i nije potrebno, ali zbog te situacije izostala je ugovorna odredba koja bi nalagala državama strankama da zločin agresije uvrste u njihovo kazneno zakonodavstvo i da propišu raspon kazni za počinitelje.

Prije nego što se osvrnemo na zločin agresije u međunarodnom kaznenom pravu čini nam se korisnim opisati kako je taj, uz druge međunarodne zločine, reguliran u propisima o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela. Komisija za međunarodno pravo počela je obrađivati ovo iznimno važno pitanje te discipline još u 1956. godini. Prvih petnaestak godina nije bilo mnogo pomaka, ali su na dalji rad Komisije utjecali neki vanjski događaji.

U 1966. godini Međunarodni sud u Haagu izrekao je skandaloznu presudu u drugoj fazi spora o *Jugozapadnoj Africi* (današnjoj Namibiji). Ta je presuda proturječila presudi toga Suda o prethodnim prigovorima iz 1962. Njome su bile odbačene tužbe Etiopije i Liberije protiv Južne Afrike koja je na tome svome mandatnom području provodila politiku *apartheida*. Nova većina u Sudu „ustanovila“ je da države tužiteljice navodno nisu dokazale nikakvo njihovo vlastito pravo, niti pravo ili interese njihovih državljana u toj parnici. U toj fazi postupka glasovi sudaca su se podijelili sedam protiv sedam, i odlučio je glas tadašnjega predsjednika Suda Sir Percy Spendera iz Australije, koji je i doveo do te izmjene među sucima koji su odlučivali.

Ta presuda, koja je proturječila svim prijašnjim nalazima Suda o položaju Jugozapadne Afrike, dovela je do odluke Opće skupštine iz iste te godine kojom je taj mandat Južne Afrike bio okončan. Ali je ona tamo protupravno višila svoju vlast sve do 1991. godine, i to do vremena kada je i sama napustila *apartheid* na svome području.

Ponovno izmijenjena većina u Sudu već je u 1970. umetnula jedan *obiter dicta* iskaz u presudu *Barcelona Traction* (nova tužba), iako taj iskaz izrijekom ne spominje “međunarodne zločine”:

“...Treba povući bitnu razliku između obveza država prema međunarodnoj zajednici u njezinoj cjelini i onih koje nastaju prema nekoj drugoj državi u okviru diplomatske zaštite. One prve, po njihovoj naravi odnose se na sve države. S obzirom na važnost prava o kojima se radi, to su obveze *erga omnes*.”

Dalje slijedi: “Te obveze proizlaze, na primjer, u današnjem međunarodnom pravu, u stavljanju izvan zakona akata agresije i genocida, ali također i iz načelâ i pravilâ o temeljnim pravima ljudske osobe, uključujući zaštitu od ropstva i rasne diskriminacije. Neka od odnosnih prava zaštite integrirana su u opće međunarodno pravo (*Rezerve na Konvenciju o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, Savjetodavno mišljenje, I.C.J. Reports 1951, p. 23*); ostala su dana u međunarodnim

instrumentima univerzalnoga ili kvazi-univerzalnog karaktera.”²⁴

Taj navod utjecao je na dalji razvoj općega međunarodnog prava u smislu identificiranja i prepoznavanja *erga omnes* obveza država prema čitavoj međunarodnoj zajednici. Dakle, politika *apartheida* Južne Afrike na njezinu mandatnom području ne spada isključivo u područje diplomatske zaštite država tužiteljica i njihovih građana protiv nje. Ona predstavlja kršenje obveze *erga omnes* od same Južne Afrike da poštuje temeljna prava svih ljudskih osoba.

Novi član Komisije za međunarodno pravo i njezin kasniji predsjednik, čuveni talijanski profesor Roberto Ago predložio je u 1976. stupnjevanje međunarodno protupravnih djela država u dvije kategorije, i to na međunarodne zločine, i na “obične” međunarodne delikte. Komisija je tada usvojila njegov nacrt članka 19. u Pravilima o odgovornosti država. Prema točki 2. tadašnjega članka 19., međunarodni zločin čini:

“...međunarodno protupravno djelo koje proizlazi iz kršenja od strane neke države međunarodne obveze koja je toliko bitna za zaštitu temeljnih interesa međunarodne zajednice da je njezino kršenje priznato zločinom od te zajednice u njezinoj cjelini.”

Prema negativnoj definiciji iz točke 4. članka 19., svako međunarodno protupravno djelo koje u gornjemu smislu nije “međunarodni zločin”, čini međunarodni delikt.

Članak 19. u točki 3. nabrojio je neke od tih međunarodnih zločina, ali tamo se naglašava da ta lista nije iscrpna:

“Uz rezervu propisa točke 2., i prema pravilima međunarodnoga prava na snazi, neki međunarodni zločin može naročito proizaći: (a) iz teškoga kršenja neke međunarodne obveze od bitne važnosti za održanje međunarodnoga mira i sigurnosti, poput onih koje zabranjuju agresiju; (b) iz teškog kršenja neke međunarodne obveze od bitne važnosti za zaštitu prava naroda na samoodređenje, poput onih koje zabranjuju ustanovljenje ili održanje putem sile kolonijalne dominacije; (c) iz teškog kršenja u širokim razmjerima neke međunarodne obveze od bitne važnosti za zaštitu ljudske osobe, poput onih koje zabranjuju ropstvo, genocid i *apartheid*; (d) iz teškog kršenja neke međunarodne obveze od bitne važnosti za održanje i zaštitu ljudskoga okoliša, poput onih koje zabranjuju masovno onečišćenje atmosfere i mora.”

Međunarodni zločin je, dakle, samo ono međunarodno protupravno djelo koje proizlazi iz kršenja neke obveze *erga omnes*, a koje je toliko bitno za zaštitu temeljnih

²⁴ I.C.J. Reports 1970, p.33, paras. 33-34.

interesa međunarodne zajednice da je sama ta zajednica tu povredu priznala međunarodnim zločinom. Iz toga proizlazi da međunarodni zločini nisu sva pravila *jus cogens* koja također nameću *erga omnes* pravne obveze svim državama. Prema članku 53. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969.: "...imperativna norma općega međunarodnog prava je norma što ju je prihvatila i priznala čitava međunarodna zajednica država kao normu od koje nije dopušteno nikakvo odstupanje i koja se može izmijeniti samo normom općega međunarodnog prava iste prirode."

Tekst članka 19. ostao je nepromijenjen i u Nacrtu pravilâ usvojenom u prvom čitanju u Komisiji za međunarodno pravo u 1996. godini. Gornja je podjela na međunarodne zločine i na obične međunarodne delikte bila gotovo jedno-dušno prihvaćena u čitavoj znanosti, i kroz više od četvrt stoljeća smatrala se dijelom općega međunarodnog prava na snazi.

Ali usporedo s time raslo je protivljenje propisima o međunarodnim zločinima i u samoj Komisiji, a napose u Šestom odboru Opće skupštine u kojemu su predstavljene države članice UN-a. U ostvarenju njihovih političkih ciljeva najjačim silama očito smeta definicija međunarodnih zločina u propisima o odgovornosti država. Njihov je glavni argument da ta odgovornost nije kaznene naravi. Istina jest da u suvremenom međunarodnom pravu ne postoji ništa slično kaznenoj odgovornosti država za bilo koje međunarodno protupravno djelo, pa i za ona koja neke konvencije označuju "međunarodnim zločinima" ili njihovim "teškim kršenjima". To je, između ostaloga, posljedica činjenice što nikada nije postojao neki međunarodni kazneni sud koji bi samim državama sudio za međunarodne zločine. Djelomice iz toga razloga do sada nije bilo presuda izrečenih ni od drugih međunarodnih sudova i tribunala koje bi ustanovile kaznenu odgovornost neke države, za razliku od njihove odgovornosti prema međunarodnom pravu. Poseban razlog tomu je što do tih pravorijeka dolazi jedino temeljem sporazuma stranaka u sporu na nadležnost tribunala u pitanju.

Zbog očito nepostojeće kaznene odgovornosti država, Komisija za međunarodno pravo odlučila se za radikalno rješenje. U konačnom Nacrtu pravilâ o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela koji je usvojila 9. kolovoza 2001. godine, ona je izbrisala svaki spomen na međunarodne zločine, uključujući prijašnji članak 19. Ali Komisija je ostala svjesna činjenice da sva međunarodno protupravna djela nisu jednaka po svojim štetnim učincima. Stoga je između svih njih u III. poglavlju Drugoga dijela Nacrta izdvojila "teška kršenja (*serious breaches, violations graves*) obveza koje proizlaze iz imperativnih normi općega međunarodnog prava."

Članak 40(1). toga novog Nacrta tako predviđa: "Ovo se Poglavlje primjenjuje na međunarodnu odgovornost koja proizlazi iz teškoga kršenja od neke

države obveze koja proizlazi iz neke imperativne norme općega međunarodnog prava". Tu se Komisija nadovezuje na već spomenutu definiciju tih normi *jus cogens*. Dakle, "teško kršenje" normi *jus cogens* trebalo bi imati isti ili sličan pravni učinak kao i počinjenje međunarodnih zločina što ih je čitava međunarodna zajednica država priznala takvima. Tu bi se moglo primijetiti da je svako kršenje normi *jus cogens* već po svojoj naravi teško.

Ali se u komentaru na članak 40. kao primjeri navode u biti ista djela koja bi se i primjenom definicije iz prijašnjeg članka 19. mogla okvalificirati međunarodnim zločinima. Upućivanjem na neke pravorijeke Međunarodnoga suda i na komentar Komisije na članak 53. Bečke konvencije, kao primjeri se navode: zabrana agresije, zabrana ropstva i trgovine robljem, genocid, rasna diskriminacija i *apartheid*, tortura (mučenje), te pravo narodâ na samoodređenje. U komentaru se ističe da to nabranje nije sveobuhvatno.

Sa stajališta pravne sigurnosti u međunarodnim odnosima novi članak 40. predstavlja uzmak u odnosu na prijašnji propis. Prema prijašnjem članku 19. svaki od međunarodnih zločina treba takvim priznati čitava međunarodna zajednica. Do toga najčešće dolazi putem općenito prihvaćenih univerzalnih konvencija u kojima su oni definirani, poput npr. teških kršenja Ženevskih konvencija o humanitarnom pravu iz 1949. Stranke tih četiriju Konvencija danas su praktično sve države svijeta. Sadašnji članak 40., naprotiv, implicitno dopušta državama da same procjenjuju što u konkretnom slučaju predstavlja "teško kršenje" neke norme *jus cogens*. A i sam pojam tih imperativnih normi općega međunarodnog prava u znanosti je difuzan, i to u daleko većoj mjeri od pojma međunarodnih zločina iz prijašnjega članka 19., i konvencija koje su ih definirale.

Gornje promjene dovele su i do konfuzije u terminologiji koja ne služi nikakvoj svrsi. Neka država može na primjer biti proglašena odgovornom zbog kršenja Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju *zločina* genocida. Ali s obzirom da država ne može biti kazneno odgovorna i ne može počiniti "međunarodni zločin", u takvom će se slučaju govoriti o njezinu "teškom kršenju" obveze koja proizlazi iz imperativne norme koja to djelo tom Konvencijom zabranjuje. Naprotiv, o "zločinu genocida" će se govoriti samo kada je u pitanju kaznena odgovornost pojedinaca počinitelja. A radi se o kršenju materijalnih propisa iz iste konvencije. Konfuzija je još veća kada je u pitanju međunarodni zločin agresije koji može izvršiti samo država, a ne pojedinci u vlastitom svojstvu. Akcesornu kaznenu odgovornost mogu snositi samo najviši donositelji odluka u državi agresoru, a ne obični vojnici koji sudjeluju u agresivnom ratu.

Opća je skupština UN-a rezolucijom 56/83 od 28. siječnja 2002. godine uzela na znanje članke o odgovornosti država što ih je predstavila Komisija za među-

narodno pravo, i koji su reproducirani u njezinu prilogu. Ona ih je preporučila pozornosti vlada država, ali bez preporuke glede njihova prihvaćanja ili neprihvaćanja u obliku ugovora. Ali odmah po njihovu usvajanju Međunarodni se sud poziva na neke njegove propise kao na iskaze općega običajnog međunarodnog prava na snazi. Stoga u nedostatku ugovornih propisa o ovoj iznimno važnoj materiji taj Nacrt pravilâ ima dalekosežni značaj.

Kao za pakost dogodilo se da je Komisija za međunarodno pravo 9. kolovoza 2001. konačno izbrisala u svome Nacrtu pravilâ odredbu članka 19. o međunarodnim zločinima, i to samo mjesec dana uoči stravičnih terorističkih čina u New Yorku, Washingtonu, D.C. i Pensilvaniji od 11. rujna 2001. godine. Radilo se o flagrantnom činu zločina međunarodnog terorizma čija definicija još nije usvojena u nekoj konvenciji univerzalnoga dosega.. Za te zločine bila je proglašena odgovornom transnacionalna zločinačka organizacija Al-Qa'ida koja je imala glavna uporišta u Afganistanu, tada pod vlašću talibana.

Već sljedećega dana, 12. rujna te godine, Vijeće sigurnosti jednoglasno je usvojilo rezoluciju 1368 kojom je taj teroristički čin označilo "prijetnjom miru". Ali je u njezinoj preambuli "priznalo" pravo na individualnu i kolektivnu samoobranu protiv terorističkih čina.

Sjedinjenim je Državama pod predsjednikom Bushom Jr. to bilo dovoljno da 7. listopada iste godine, uz pomoć Britanije, poduzmu oružanu intervenciju protiv Afganistana u svrhu uništenja terorističkih baza i obaranja režima talibana u toj zemlji. Ako ništa drugo, time se pokazalo da i neka država može biti kazneno odgovorna za terorističke čine organizacija kojima pruža podršku protiv trećih država.

Niti jedna druga država osim Irana i Iraka nije se usprotivila toj jednostranoj akciji, poduzetoj u navodnoj samoobrani. Kasnije je vlast Sjedinjenih Država označila još Iran, Irak i Sjevernu Koreju kao zemlje koje podržavaju međunarodni terorizam. Tu jednostranu optužbu malo je koja treća država priznala kao opravdanu, a od nje je odustala i nova američka administracija Baracka Obame. To je potom otvorilo vrata Sjedinjenim Državama da u 2003. godini bez ovlaštenja Vijeća sigurnosti napadnu i osvoje Irak. Do danas tamo nisu otkrile dokaze da je bivši režim Saddama Husseina pomagao Al-Qa'idu i da je posjedovao biološko i kemijsko oružje kojim bi bio u stanju napasti treće zemlje.

Oružana intervencija protiv država koje su optužene da pomažu međunarodni terorizam ne bi se smjela poduzimati bez ovlaštenja ili pristanka Vijeća sigurnosti UN-a. Ali je u borbi protiv toga suvremenog međunarodnog zla mnogo važnije kažnjavati pojedince odgovorne za te zločine. Ispravan je put da se pri nekoj novoj reviziji Rimskoga statuta konačno usvoji definicija toga međunarod-

nog zločina i da se njegovo kažnjavanje povjeri u nadležnost stalnoga Međunarodnog kaznenog suda u Haagu. Kao u iračkom slučaju, svaki treći put otvara mogućnosti teških zloupotreba.

Da na kraju pokušamo rezimirati ovo opširno izlaganje. Svi relevantni međunarodni instrumenti koje smo spomenuli definiraju agresiju međunarodnim zločinom koji izravno angažira odgovornost države napadača. Ali da bi si osigurale slobodu djelovanja, velike sile uspješno sprječavaju da definicija agresije, u kojoj se precizira odgovornost država, bude predmetom neke opće kodifikacijske konvencije poput npr. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine.

Vidjeli smo da su Sjedinjene Države u jednom razdoblju odbacivale čak i definiciju toga međunarodnoga zločina koju je Opća skupština usvojila konsenzusom u obliku rezolucije u 1974. To unatoč njezinim izričitim propisima u kojima se potvrđuju sve ovlasti Vijeća sigurnosti, uključujući i praksu zloupotrebe posebnih prava njegovih stalnih članova.

U sklopu tih nastojanja velike sile i druge države koje ih slijede uspjele su da i sam pojam međunarodnih zločina (uključujući tu i agresiju) izbrišu iz Pravilâ o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela. One su taj pojam zamijenile difuznim pojmom teških kršenja obveza koje proizlaze iz pravila *jus cogens*. Time su samo unijele konfuziju u međunarodno pravo koja ne služi ničemu.

Slične se tendencije javljaju i u ostvarenju kaznene odgovornosti pojedinaca za međunarodni zločin agresije o kojoj će dalje biti riječi.

9. Zločin agresije u međunarodnom kaznenom pravu

Međunarodno kazнено pravo kakvo je nastalo i dalje se razvija nakon Drugoga svjetskog rata ima nekih posebnosti, ali i zajedničkih značajki s međunarodnim javnim pravom. Razlike su u njihovim adresatima. Glavni subjekti međunarodnoga prava su suverene države i međudržavne organizacije. Subjekti međunarodnoga i unutarnjeg kaznenog prava su ljudi pojedinci, tj. fizičke osobe koje su osumnjičene za počinjenje kaznenih djela. Ali razlike leže i u njihovim izvorima.

Najautoritativnija ugovorna odredba koja propisuje izvore međunarodnoga prava je članak 38(1). Statuta Međunarodnoga suda u Haagu.²⁵ Prema toj odredbi glavni izvori međunarodnoga prava su ugovor, običaj i opća načela prava, a pomoćni su izvori sudske rješidbe i znanost. Taj propis ne spominje jednostrane

²⁵ Taj glavni sudski organ Ujedinjenih naroda koji je i jedan od šest glavnih organa te svjetske organizacije, nikako ne valja miješati s ad hoc Međunarodnim kaznenim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, ni sa (stalnim) Međunarodnim kaznenim sudom. S obzirom da sva tri imaju svoje sjedište u Haagu u Nizozemskoj, postalo je neprecizno bilo kojega od njih nazivati "haškim sudom".

akte kojima države mogu preuzimati pravne obveze na svoj teret, a u određenim situacijama mogu njima stjecati i neka nova prava. A i pomoćnih izvora radi utvrđivanja običajnih pravnih pravila ima više od tamo spomenutih.²⁶

Gornji izvori vrijede u međunarodnom pravnom poretku suverenih država i drugih subjekata međunarodnoga prava.²⁷ S obzirom da ugovor ne može izravno obvezivati države koje mu nisu stranke, glavni izvor *općega međunarodnog prava* je opći običaj. Opća načela prava primjenjuju se kao samostalan izvor toga općeg međunarodnog prava tek ukoliko se nisu transformirala u opći običaj (najčešće putem neke konvencije o kodifikaciji).

U *međunarodnom kaznenom pravu* odnosi između suca, tužitelja, okrivljenika i njegova branitelja, te žrtve zločina, različiti su od odnosa između suvereno jednakih država, svake s autonomijom volje. Tu se radi o suđenju optuženiku u osobnom svojstvu koje ne smije biti bitno različito od suđenja pred domaćim kaznenim sucem. Ali je bitna razlika u tome što u međunarodnom kaznenom suđenju izvor prava nije nacionalno pravo neke države nego međunarodno pravo iz članka 38(1). Statuta Međunarodnoga suda u Haagu.²⁸

Temeljem općega načela kaznenog prava *nullum crimen, nulla poena sine lege*, koje mnogi nazivaju načelom zakonitosti (u užem smislu), gornji izvori javljaju se u ponešto različitom svjetlu kada ih primjenjuje međunarodni kazneni sudac. Naime, iz toga načela proizlaze sljedeće pretpostavke svakoga ispravnog suđenja (*due process of law*), bilo pred domaćim ili međunarodnim sudom:

- *Nullum crimen sine lege scripta*: izvor inkriminacije mora biti zakon ili statut međunarodnoga kaznenog sudbenoga tijela, dakle pravilo pozitivnoga prava u pisanom obliku. Ta pretpostavka isključuje inkriminaciju osumnjičenika izravno i jedino utemeljenu na običajnom pravu.²⁹

²⁶ Vidi – V.D. DEGAN: Sources of International Law, Martinus Nijhoff Publishers 1997, pp.3-13; Međunarodno pravo, drugo osuvremenjeno izdanje, (Pravni fakultet u Rijeci), Rijeka 2006, str. 62-64.

²⁷ Danas su uz države glavni subjekti međunarodnoga prava međunarodne vladine organizacije poput UN. Privremeni subjekti s ograničenom djelatnom sposobnošću mogu biti priznati ustanici i oslobodilački pokreti. Naprotiv, čovjek pojedinac u njegovu vlastitom svojstvu nije poseban subjekt međunarodnog prava, iako mu međunarodna sudbena tijela mogu suditi za međunarodne zločine.

²⁸ Vidi opširnije -- V.D. DEGAN: "On the Sources of International Criminal Law", Chinese Journal of International Law 2005, No.1, pp. 45-83.

²⁹ Ta pretpostavka još u većoj mjeri isključuje kvazizakonodavnu funkciju kaznenoga suca i zabranjuje mu da pod plaštom "običajnoga prava" on izmišlja nova kaznena djela de lege ferenda, koja dakle u trenutku počinjenja zločina ne predstavljaju pozitivno pravo (lex lata), i da ih kao takva potom retroaktivno primjenjuje protiv optuženika.

- *Nullum crimen sine lege certa*: elementi inkriminacije, tj. obilježja kaznenoga djela, moraju biti precizno određeni normom. To kaznenom sucu zabranjuje pribjegavanje analogiji.³⁰

- *Nullum crimen sine lege praevia*: kazneno djelo mora biti zakonom zabranjeno u vrijeme njegova počinjenja. Retroaktivna primjena kaznenoga zakona zabranjuje se, osim ukoliko je novo pravo blaže za okrivljenika (*lex mitius*). I napokon,

- *Nulla poena sine lege*: kazna također mora biti unaprijed predviđena pisanom normom.

Dakle u kaznenom pravu, bilo unutarnjem ili međunarodnom, pisanim izvorima daje se prednost pred nepisanim. To znači da u međunarodnom kaznenom pravu običajno pravo ne može imati istu važnost kao u međunarodnom pravnom poretku suverenih država.

Kaznena odgovornost pojedinaca prema međunarodnom pravu može se konkretno ostvarivati jedino ako se ustanovi neko međunarodno sudbeno tijelo u kojemu će se jasno razdvojiti funkcije nepristranih sudaca, optužbe i obrane, kao što je to i u suđenjima pred domaćim sudovima. Statutom toga tijela valja propisati međunarodne zločine za koje je to tijelo nadležno te temeljna pravila postupka. Glede zločina koji mu se stavljaju u nadležnost temeljno je pravilo da zakon (tj. propisano pravo) mora vrijediti jednako za sve, bilo da štiti ili kažnjava.

Praksa međunarodnih kaznenih suđenja započeta je nakon Drugoga svjetskog rata protiv najviših dužnosnika pobijeđenih država Njemačke i Japana.

Samo tjedan dana po okončanju Potsdamske konferencije glavara Sjedinjenih Država, Britanije i Sovjetskoga Saveza,³¹ Londonskim sporazumom od 8. kolovoza 1945., kojemu je bio pridodan Statut Međunarodnoga vojnog tribunala, ustanovljena su glavna načela međunarodnoga kažnjavanja "glavnih ratnih zločinaca" iz nacističke Njemačke.

Četiri glavne savezničke sile (Sjedinjene Države, Sovjetski Savez, Britanija i Francuska) imenovale su po jednoga člana toga Tribunala i jednog njegova zamjenika.³² Predsjednik Tribunala bio je britanski sudac Lord Lawrence. Tužiteljstvo je bilo sastavljeno od po jednoga tužitelja iz svake od tih zemalja. Ono je u

---

³⁰ I dok međunarodni sudac i arbitar pri rješavanju međudržavnih sporova nastoje izbjeći non liquet primjenjujući sve izvore iz članka 38(1). Statuta Međunarodnoga suda, načelo *nullum crimen sine lege* zabranjuje sucu da popunjava praznine u pisanom kaznenom pravu bilo putem analogije ili na neki drugi način.

³¹ Ta posljednja konferencija „velike trojice“ održana je između 17. srpnja i 2. kolovoza 1945. godine.

³² Bez odjeka su ostala zalaganja dvojice uglednih profesora međunarodnoga prava iz toga vremena da taj Tribunal bude sastavljen od sudaca iz neutralnih država. Bili su to američki profesor Charles Cheney Hyde i glasoviti Hans Kelsen, austrijski profesor koji je zbog svoga židovskog porijekla živio u prognanstvu u Sjedinjenim Državama.

tome postupku objedinjavalo funkcije tužitelja i istražnoga suca. Još je devetnaest država postalo strankama Londonskoga sporazuma pristupom, uključivši i bivšu Jugoslaviju, ali im to nije davalo nikakva prava da sudjeluju u tome postupku.

Članak 6. Statuta formulirao je tri skupine zločina za koje je taj Tribunal bio nadležan:

Zločini protiv mira, poimence planiranje, pripremanje, poticanje ili poduzimanje agresivnog rata ili rata poduzetog kršenjem međunarodnih ugovora, sporazuma ili jamstava, ili sudjelovanje u zajedničkom planu ili uroti za izvođenje bilo čega što je naprijed rečeno.

Ratni zločini, poimence kršenje zakonâ i običajâ rata. Ta kršenja uključuju, ali se na njih ne ograničuju: ubojstvo, zlostavljanje ili deportaciju na robovski rad ili u bilo koju drugu svrhu civilnoga pučanstva okupiranoga područja ili na okupiranom području, ubojstvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika ili osoba na moru, ubijanje talaca, pljačkanje javne ili privatne imovine, obijesno razaranje gradova, mjesta ili sela, ili vojnom potrebom neopravdano pustošenje.

Zločini protiv čovječnosti, poimence ubojstvo, istrjebljenje, porobljavanje, deportacija i ostala nečovječna djela počinjena prema bilo kojem civilnom pučanstvu prije rata ili za vrijeme rata, ili progoni zbog političkih, rasnih ili vjerskih razloga počinjeni u izvršenju nekoga zločina koji spada pod sudbenost Tribunala ili u vezi s njime, bez obzira na to predstavlja li to kršenje domaćega prava zemlje u kojoj je počinjeno.³³

Taj je Tribunal zasjedao u Nürnbergu u Njemačkoj u razdoblju između 20. studenoga 1945. i 30. kolovoza 1946. godine. Svi optuženici uživali su jamstva pravičnoga suđenja. Optužnica sa svim dokumentima bila im je uručena unaprijed i imali su dovoljno vremena za pripremanje svoje obrane. Imali su pravo imenovati odvjetnika po slobodnom izboru. U tijeku suđenja mogli su sami ili putem odvjetnika iznositi dokaze u svoju obranu i u unakrsnom ispitivanju postavljati pitanja svakom svjedoku optužbe (članak 16.). Službeni položaj okrivljenikâ, bilo kao glavarâ države ili odgovornih dužnosnika u državnim tijelima, nije se uzimao razlogom za oslobođenje od odgovornosti ili za ublažavanje kazne (članak 7.). Stoga se pred tim Tribunalom nisu priznavali nikakvi imuniteti okrivljenika. Statut toga Tribunala nije predviđao žalbeni postupak na izrečene presude, ali je Kontrolna komisija za Njemačku imala pravo smanjenja ili izmjene kazne (članak 29.).

³³ Glede zločinâ protiv čovječnosti, koji prije 1945. nisu bili predviđeni ni u kakvim konvencijama, bilo je odlučeno da nadležnost toga Tribunala bude akcesorne naravi, i to ukoliko su oni bili počinjeni u izvršenju zločina agresije ili ratnih zločina. Stoga su svi zločini koje su nacističke vlasti počinile u samoj Njemačkoj prije 1. rujna 1939. bili isključeni iz toga suđenja.

Presuda je bila izrečena 1. listopada 1946. godine. Saveznička Kontrolna komisija odbila je molbe za pomilovanje koje su podnijeli svi osuđeni. Smrtne kazne vješanjem nad dvanaestoricom osuđenih od njih ukupno 22, bile su izvršene u gimnastičkoj dvorani sudskoga zatvora u Nürnbergu 16. listopada 1946.³⁴ Trojica okrivljenika (bankar Schacht, diplomat von Papen i novinar Fritzsche) bili su oslobođeni jer im nije bila dokazana krivnja niti iz jedne točke optužnice.

Uz nesporne kvalitete Nürnberške presude valja ipak navesti da se tu radilo o suđenju pobjednika nad pobijeđenima u ratu. Niti jedan saveznički vojnik nije nikada bio suđen za ratne zločine počinjene protiv Nijemaca.³⁵

Odluka o kažnjavanju japanske agresije usvojena je 1. prosinca 1943. na Konferenciji u Kairu, na kojoj su sudjelovali američki predsjednik Roosevelt, kineski predsjednik Čang Kaj Šek i britanski prvi ministar Churchill. Sve pojediniosti glede toga suđenja bile su precizirane u aktu o japanskoj bezuvjetnoj kapitulaciji od 2. rujna 1945., kojim je završen Drugi svjetski rat.

Tokijski tribunal ustanovljen je Posebnim proglasom (izvršnom zapovijedi) vrhovnoga komandanta savezničkih snaga američkog generala Douglasa MacArthura 19. siječnja 1946. On je imenovao sve njegove članove. Tribunal se sastojao od po jednoga suca iz svih zemalja koje su bile u ratu s Japanom (Australije, Kanade, Kine, Novoga Zelanda, Ujedinjenoga Kraljevstva, Sjedinjenih Država, Sovjetskoga Saveza, Filipina, Indije, Francuske i Nizozemske). Predsjedao je australski sudac William Webb. Tužitelja Josepha B. Keenana, američkog državljanina, također je imenovao general MacArthur.

Tome proglasu pridodana je "Povelja" Tribunala koja je sadržavala samo 17 članaka u odnosu na 30 članaka londonskoga Statuta. Ali je njome obuhvaćena bit propisa koji su gotovo jednaki onima iz prethodnoga Statuta. Poveljom je predviđena nadležnost Tribunala za iste tri skupine zločina kao i u Statutu Tribunala u Nürnbergu, ali bilo je manjih razlika u njihovoj kvalifikaciji. Kod zločina protiv mira bilo je navedeno je da se agresivni rat može poduzeti uz njegovu objavu ili bez nje. Kao druga skupina bili su navedeni zločini protiv konvencija o ratu, poimence kršenje zakona i običaja rata, a da nisu navedeni njihovi primjeri. Napokon, kod zločina protiv čovječnosti nisu bili spomenuti progoni iz vjerskih razloga.

³⁴ Herman Göring izbjegao je to smaknuće popivši prokrijumčareni otrov u noći uoči izvršenja presude.

³⁵ Uz to, iz političkih razloga nije nikada bilo službenih inicijativa da se sudski postupci vode protiv odgovornih osoba iz fašističke Italije, bilo pred međunarodnim ili talijanskim sudovima. Suprotno instrumentu o kapitulaciji Italije iz rujna 1943., Britanija i Sjedinjene Države oglušile su se o zahtjeve Etiopije, Grčke i Jugoslavije za izručenje osumnjičenih zločinaca radi suđenja u tim zemljama. Od 1946. te je zahtjeve odbijala i talijanska vlada. Ona je podijelila opću amnestiju, najprije Talijanima koji su se borili protiv Nijemaca, a potom svim talijanskim fašistima i njihovim pomagačima.

Tribunal je sudio za djela počinjena u duljem vremenskom razdoblju, i to od 1. siječnja 1928. do 2. rujna 1945. godine. Optužnica je bila podignuta protiv 28 najviših japanskih dužnosnika. Među njima su bila 4 bivša prva ministra, 5 ministara rata, 2 ministra ratne mornarice, potom više drugih ministara, načelnici Glavnoga stana i neki veleposlanici. Čini se da su optuženici bili odabrani prema političkom kriteriju Sjedinjenih Država. Tako optužnica nije bila podignuta protiv cara Hirohitoa, kojemu je na taj način jedinomu prešutno bio priznat imunitet.

Ta je optužnica sadržavala navode o pripremanju i izvršenju osvajačkoga plana od strane optuženikâ, zasnovanog na provođenju programa ubojstava, medicinskih eksperimenata nad zarobljenicima i civilima, prisilnoga rada u neljudskim uvjetima, pljačke javne i privatne imovine, obijesnoga razaranja gradova i sela izvan vojne potrebe te na općenit način o ubojstvima, silovanjima i masovnim okrutnostima počinjenima na osvojenim područjima.

Optuženicima u Tokiju uglavnom se sudilo za zločine protiv mira. Dojam je bio da je to suđenje ustvari bilo osveta Sjedinjenih Država zbog japanskoga izdajničkog napada na Pearl Harbor 7. prosinca 1941. Stoga su japanski ratni zločini i zločini protiv čovječnosti bili na tome suđenju potisnuti u drugi plan, ali se njihovim počiniteljima sudilo na nižoj razini.

Suđenje je otpočelo 3. svibnja 1946., a presuda je izrečena 14. studenoga 1948.

Tom presudom sedmero optuženika bilo je osuđeno na smrt vješanjem (dva bivša prva ministra i pet generala), dok su ostali dobili vremenske kazne, i to od doživotnoga zatvora do 7 godina. Za razliku od Nürnberške presude, nitko nije bio oslobođen optužbe.³⁶

Suci iz Indije, Francuske i Nizozemske koji su glasovali protiv te presude, prigovorili su da se u postupku nisu poštivala sva prava okrivljenika. U cjelini uzevši, tokijsko je imalo manje pravnih, a više političkih elemenata od nürnberškog suđenja.

Osvrnimo se na neka pravna pitanja u ovim suđenjima. Postupak u Nürnbergu bio je prvo međunarodno kazneno suđenje u povijesti i ono nije moglo proći bez nekih prijepora pravne naravi. Ovdje ćemo se osvrnuti samo na one vezane za zločine protiv mira iz članka 6. Statuta toga Tribunala.

Izrečena presuda se osvrnula na obranu optuženika da je temeljni princip svakoga prava – međunarodnog i domaćeg – da ne može biti kažnjavanja za zločin bez prava koje je na snazi u vremenu njegova počinjenja: *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*. „Istaknuto je da je kažnjavanje *ex post facto* odvratno pravu svih civiliziranih naroda“. Tribunal je primijetio da ta maksima ne

³⁶ Ali su uslijed izbijanja hladnoga rata svi osuđenici na vremenske kazne, koji prije toga nisu umrli u zatvoru, u 1954. i 1955. godini bili pušteni na slobodu. Neki su u poslijeratnom Japanu nastavili uspješnu političku ili privrednu karijeru.

predstavlja ograničenje suverenosti nego da je ona opće načelo pravde.³⁷ To po našem mišljenju ne umanjuje njezin pravni doseg..

Osnovu za svoje suđenje zločina protiv mira taj je Tribunal našao u prije citiranom Briand-Kelloggovu paktu iz 1928. godine. U trenutku izbijanja Drugoga svjetskog rata 1. rujna 1939. taj je Pakt obvezivao 63 nacije (države), među kojima Njemačku, Italiju i Japan.

„Pitanje je koji je pravni učinak toga Pakta? Nacije koje su potpisale Pakt ili su mu pristupile bezuvjetno su osudile pribjegavanje ratu kao instrumentu politike ubuduće, i izrijeком su ga se odrekle. Nakon potpisivanja Pakta svaka nacija koja je pribjeglа ratu kao instrumentu nacionalne politike krši taj Pakt. Po mišljenju Tribunala svečano odricanje od rata kao instrumenta nacionalne politike nužno uključuje zaključak da je takav rat u međunarodnom pravu protupravan; te da oni koji planiraju takav rat s njegovim neizbježivim i strašnim posljedicama, vršeći to, počinjaju zločin. Rat poduzet u svrhu rješavanje (nekoga) spora kao instrument nacionalne politike zasigurno uključuje agresivni rat...“³⁸

Na činjenicu što tekst toga Pakta iz 1928. izričito ne propisuje da su takvi ratovi međunarodni zločini, Tribunal se pozvao na brojne nacрте i usvojene međunarodne instrumente koji su ih takvima okvalificirali.

Presuda je dala jasan odgovor i na prigovore obrane da se međunarodno pravo odnosi samo na djelatnosti suverenih država i da ono ne predviđa kažnjavanje pojedinaca; te da kada je u pitanju neki akt države, oni koji ga provode navodno nisu osobno odgovorni nego su zaštićeni doktrinom suverenosti države:

„Zločine protiv međunarodnoga prava počinjaju ljudi a ne apstraktne jedinice i jedino kažnjavanjem pojedinaca koji su ih počinili mogu se sprovesti odredbe međunarodnoga prava.“³⁹

Kasnije su neki jednostrano tumačili taj važan iskaz u smislu da kazneni postupci protiv pojedinaca počinitelja međunarodnih zločina mogu supstituirati odgovornost njihovih država za djela u pitanju. To je očito pretjerivanje. Nakon Drugoga svjetskog rata na sceni su obje vrste odgovornosti, svaka sa svojim posebnostima.

Navod iz te presude koji se često citira je sljedeći:

„Otpočinjanje agresivnog rata... nije samo međunarodni zločin; ono je vrhunski međunarodni zločin koji se od drugih ratnih zločina razlikuje po tomu što u sebi utjelovljuje akumulirano zlo svega.“⁴⁰

³⁷ Cf., *American Journal of International Law* 1947, p.217,

³⁸ *Ibid.*, pp. 217-218.

³⁹ *Ibid.*, pp. 220-221.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 186.

Formulu zločina protiv mira iz članka 6. Statuta, koja ne sadrži njihovu definiciju, Tribunal je u presudi dijelio na pojedine segmente: zajednički plan urote i agresivni rat; pripremanje agresije; planiranje agresije; te kršenje međunarodnih ugovora.⁴¹

Tužiteljstvo je podijelilo izvršenje tih zločina na: (1) optužbe za zajednički plan ili urotu (konspiraciju); te na (2) planiranje i vođenje agresivnoga rata. Tribunal je ustanovio da su ta djela u biti ista, ali je presuda ipak vodila računa o toj podjeli. Nitko nije bio optužen i osuđen samo za točku pod (1). Za obje točke bili su osuđeni maršal Göring, Hitlerov zamjenik Rudolf Hess, ministar vanjskih poslova von Ribbentrop, maršal Keitel, partijski ideolog Alfred Rosenberg, admiral Raeder, general Jodl i ministar von Neurath. Samo za točku pod (2) bili su osuđeni ministar Frick, ministar Funk, admiral Dönitz i ministar Seys-Inquart. Među njima su Hess, Funk i Raeder bili osuđeni na doživotni zatvor, von Neurath na 15, i Dönitz na 10 godina, dok su ostali bili osuđeni na kaznu smrti vješanjem koja je izvršena.

Kada je nakon toga suđenja obrana pred Tribunalom u Tokiju ponovo postavila pitanje retroaktivne primjene prava, taj se Tribunal u svojoj presudi kao na presedan pozvao na relevantna mišljenja Tribunala u Nürnbergu i istakao je da je „agresivni rat zločin po međunarodnom pravu davno prije Potsdamske deklaracije“ (iz 1945.).

Neke od pravnih nedorečenosti ubrzo su nakon izricanja Nürnberške presude bile otklonjene. Opća skupština UN-a već je rezolucijom 95(I) od 11. prosinca 1946. godine jednoglasno potvrdila „načela međunarodnoga prava priznata Statutom Nürnberškog suda i Nürnberškom presudom“.⁴² Taj iskaz trebao je biti primjenljiv makar za buduća međunarodna suđenja.

Nakon te jednoglasno usvojene rezolucije slijedila je Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., a u 1949. izvan UN-a sklopljene su četiri opsežne Ženevske konvencije o humanitarnom pravu koje definiraju njihova „teška kršenja“. Uz odgovornost države, te konvencije predviđaju i kaznenu odgovornost počinitelja zločina u pitanju.

⁴¹ Neki su pisci pokušali odvojiti zločine protiv mira iz članka 6. Statuta u užem značenju od kršenja međunarodnih ugovora, sporazuma i jamstava. Ta je podjela umjetna i nije opravdana ni tekstem toga propisa, a ni samom Nürnberškom presudom. Naime, rat poduzet kršenjem tih ugovora i jamstava obuhvaća i kršenje Briand-Kelloggova pakta.

⁴² Poznati stručnjak za to područje prokomentirao je to sljedećim riječima: „Tek je nakon Drugoga svjetskog rata (međunarodno) kazneno pravo postalo stvarnost. U stvari je po prvi put tada jedan istinski međunarodni sporazum ustanovio kaznenu odgovornost pojedinaca za kršenje odredbi međunarodnoga prava koja je potom i realizirana, a te je principe potom priznao supranacionalni organ -- Opća skupština UN -- kao načela koja čine dio pozitivnoga međunarodnog prava.“ Cf., Stephan GLASER: *Droit international pénal conventionnel*, Bruxelles 1970, p.20.

Dalji rad se obavljao u Komisiji za međunarodno pravo koju je Opća skupština UN-a osnovala u 1947. Ona joj je odmah povjerila izradu nacrtu Kodeksa zločinâ protiv mira i sigurnosti čovječanstva. Komisija je otpočela s radom 12. travnja 1949. nakon izbora njezinih prvih članova. Rad na toj temi počeo je u 1951., i ispreplitao se s izradom definicije agresije koja je bila usvojena prva, u 1974. godini.

U nacrtu Kodeksa zločinâ protiv mira i sigurnosti čovječanstva što ga je Komisija usvojila u drugom konačnom čitanju u 1996. godini, članak 16. predviđa sljedeće kratko određenje kaznene odgovornosti za zločin agresije:

“Pojedinaac koji kao vođa ili organizator aktivno sudjeluje ili naredi planiranje, pripremanje, otpočinjanje ili vođenje agresivnoga rata koji poduzme neka država, bit će odgovoran za zločin agresije.”

Taj iskaz potvrđuje činjenicu da je agresivni rat prvenstveno zločin koji angažira odgovornost države napadača, a da je kaznena odgovornost pojedinaca pri tome akcesorna. Uz to, u tome je tekstu po prvi put izričito navedeno ono što su presude u Nürnbergu i Tokiju podrazumijevale, da kaznenu odgovornost za taj međunarodni zločin mogu snositi samo državni vođe i organizatori, tj. najviši državni dužnosnici, a ne druge osobe koje u njemu sudjeluju. Druge osobe mogu biti odgovorne za genocid, zločine protiv čovječnosti i za ratne zločine. Međutim, nakon usvajanja Rimskoga statuta u 1998. godini više nema potrebe da se taj nacrt usvoji i da stupi na snagu kao ugovorni instrument.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti 827 od 25. svibnja 1993., utemeljenoj na glavi VII. Povelje UN-a, ustanovljen je *Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju*. Godinu i pol nakon toga novom rezolucijom 955 od 8. studenoga 1994. na istoj osnovi utemeljen je i *Međunarodni kazneni tribunal za Ruandu* u Istočnoj Africi. Prvi ima sjedište u Haagu, a drugi u Arushi u Tanzaniji. Potom se nisu osnivali novi *ad hoc* kazneni tribunali, ali su ustanovljena brojna mješovita sudišta sastavljena uz domaće suce i od onih stranih, koja sva sude pojedincima za neke međunarodne zločine.⁴³

Znakovito je da niti jedno od tih sudišta nije ovlašteno da sudi krivcima za zločin agresije ili za zločine protiv mira. To je odražavalo nesklonost velikih sila glede kažnjavanja toga „vrhunskog međunarodnog zločina“, jer od izricanja Tokijske presude 14. studenog 1948. više nije bilo takvih suđenja. A u Nürnbergu i Tokiju sudilo se poraženim neprijateljima.

Ipak za to stanje stvari postoje i neki dublji uzroci. Sukob u Ruandi bio je otpočetka do njegova okončanja, tj. od 6. travnja do 17. srpnja 1994., unutarnji sukob u toj nesretnoj zemlji. U tome kratkom razdoblju pripadnici većinskoga

---

⁴³ Takvi sudovi ili njihova posebna vijeća osnovani su za Istočni Timor, za Kosovo, za Siera Leone, za Kambodžu, Bosnu i Hercegovinu, te za Libanon.

plemena Hutu pobili su oko 800.000 dominantnih pripadnika plemena Tuci i umjerenih Hutua. Prema njegovu Statutu taj je Tribunal u prvom redu nadležan za zločin genocida, potom za zločine protiv čovječnosti, te „za kršenje članka 3. zajedničkog Ženevskim konvencijama (iz 1949.) i Dopunskom protokolu II,, (iz 1977. godine). To je sudište, dakle, nadležno samo za zločine koji se mogu počiniti u unutarnjem, a ne u međunarodnom oružanom sukobu. Stoga bi teško bilo i zamisliti da bi ono bilo nadležno i za agresiju.⁴⁴

Na prostoru bivše Jugoslavije sukobi su bili otpočeli u okviru te Federacije u raspadu kao unutarnji, da bi kasnije poprimili obilježja međunarodnih sukoba nakon što su napose Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina proglasile svoju neovisnost i zajedno bile primljene u članstvo UN-a 22. svibnja 1992. Sukob na području Kosova od 1997. do preuzimanja međunarodne uprave nad tom pokrajinom rezolucijom Vijeća sigurnosti 1244 od 10. srpnja 1999., bio je unutarnji.

Tu fluidnu situaciju razriješio je Statut Međunarodnoga kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju. U članku 1. on je ustanovio nadležnost toga Tribunala *ratione temporis* za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije „od 1991“ godine; a *ratione materiae* za četiri skupine međunarodnih zločina, i to: teška kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. (članak 2.); kršenja zakonâ i običajâ rata (članak 3.); za genocid (članak 4.); te za zločine protiv čovječnosti (članak 5.). Agresija kao međunarodni zločin tu se uopće ne spominje. To znači da je taj Tribunal nadležan za kažnjavanje počinitelja gornjih zločina bez obzira kojoj su strani u sukobima pripadali.⁴⁵

Tu je došla na vidjelo činjenica da se zločin agresije, kako je do sada definiran, isključivo odnosi na oružane sukobe između suverenih država. Međunarodno pravo ni danas nema nikakvih pravila o utvrđivanju odgovornosti bilo države ili pojedinaca za agresiju u nekom unutarnjem, tj. nemeđunarodnom sukobu. A najteži i najmasovniji zločini počinjani su upravo u vrijeme kada je bilo teško dokazivati međunarodni karakter tih sukoba.

Napose u nedostatku svoje nadležnosti za zločin agresije, *ad hoc* Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju u Haagu ne smije po svojoj naravi

⁴⁴ Kasnije su počinjani zločini koji su imali i međunarodno obilježje, i to nad izbjeglicama u susjednoj Demokratskoj Republici Kongo. Sukob frakcija iz Ruande utjecao je na kasnije unutarnje sukobe u Kongu koji još uvijek traju.

⁴⁵ To je potpuno u skladu s načelima međunarodnoga humanitarnog prava. Zajednički članak 1. u četirima Ženevskim konvencijama iz 1949. predviđa dalekosežnu pravnu obvezu njihovih stranaka da te odredbe poštuju „u svim okolnostima“. To je dalje precizirano u preambuli Dopunskoga protokola I. iz 1977. koja predviđa da se sve te odredbe „moraju u svakoj prilici u potpunosti primjenjivati na sve osobe koje su tim instrumentima zaštićene, bez ikakvoga nepovoljnog razlikovanja utemeljenoga na prirodi ili porijeklu oružanog sukoba ili na povodu koje neka od stranaka sukoba ističe ili im pripisuje.“

ulaziti u pitanje odgovornosti suverenih država. Ali on se od svojih početaka nije strogo držao toga ograničenja. On je ulazio i u tu sferu i olako je okvalificirao neki lokalni sukob međunarodnim izvan svih materijalnih pravila međunarodnoga prava o oružanim sukobima. To je napose činio kako bi na okrivljenike mogao primijeniti i zločin iz članka 2. svoga Statuta koji se isključivo odnosi na međunarodne sukobe. Takve je odluke donosio, a da države u pitanju nisu imale nikakvog pristupa tim suđenjima da bi mogle obrazložiti svoje stavove.

Naprotiv, Međunarodni sud u Haagu (glavni sudbeni organ UN-a) nadležan je da u kontradiktornom postupku utvrđuje isključivo odgovornost neke države i da dosudi odštetu. Ali, on u praksi to može činiti jedino temeljem tužbi podnesenih temeljem članka IX. Konvencije o genocidu iz 1948., i to između njezinih država stranaka. Drugih osnova za jednostrane tužbe nema. Stoga ni taj Sud ne može biti nadležan za utvrđivanje odgovornosti neke države za zločin agresije, ali ni za druge međunarodne zločine, osim ako bi osumnjičena država i država njezina žrtva pristale na tu njegovu nadležnost. Tako je što naivno očekivati.

Ali je presuda Međunarodnoga suda iz 2007. u sporu Bosne i Hercegovine protiv Srbije glede *Primjene Konvencije o genocidu* jasno upozorila Tribunal u Haagu na tu njegovu "zakonodavnu djelatnost". Radilo se o odgovornosti strane države za djela pobunjenika u drugoj državi. Prema presudi *Nikaragva* iz 1986. strana je država odgovorna za zločine pobunjenika ako je nad njima vršila „efektivnu kontrolu“. Žalbeno vijeće Tribunala u presudi *Tadić* iz 1999. taj je test ismijalo i odbacilo. Zamijenilo ga je tzv. testom „cjelovite kontrole“, prema kojemu je dovoljno da je treća država financirala i obučavala pobunjenike, čak u nedostatku specifičnih instrukcija glede poduzetih vojnih akcija, te da je to čini odgovornom za sva njihova djela. U presudi Međunarodnoga suda iz 2007. navedeno je:

“Sud nalazi da on nije u mogućnosti podržati gledište Vijeća (Tribunala). Najprije, Sud primjećuje da Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju nije u slučaju *Tadić* bio pozvan, niti je općenito pozvan, da odlučuje o pitanjima odgovornosti države, s obzirom da je njegova nadležnost kaznena i proteže se samo na (fizičke) osobe. Dakle u toj svojoj presudi Tribunal je odlučivao o pitanju koje nije nužno za vršenje njegovih nadležnosti... Sud pridaje najveći značaj činjeničnim i pravnim nalazima Tribunala za bivšu Jugoslaviju i odlučivanju o kaznenoj odgovornosti optuženika pred njime... Ali situacija nije ista glede stavova koje je taj Tribunal usvojio o pitanjima općega međunarodnog prava koja ne potpadaju pod njegovu specifičnu nadležnost, a povrh toga njihovo rješavanje nije uvijek nužno za odlučivanje o kaznenim predmetima pred njim”.⁴⁶

---

⁴⁶ I.C.J. Reports 2007, para. 403.

Ipak taj problem ima i širi kontekst. Nedostatak nadležnosti i toga Tribunala i Međunarodnoga suda da presuđuju za zločin agresije u sukobima koji su otpočeli kao unutarnji, nije do danas jasan žrtvama međunarodnih zločina napose u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj. Ta javnost gleda u svim međunarodnim sudištima neke Božje sudove koji ne poznaju ograničenja u svojim nadležnostima. U tijeku postupaka pred tim sudištima namjerno su se poticala velika očekivanja da će Srbija biti kažnjena za agresiju i da će biti dužna isplatiti svim žrtvama toga zločina odštete u ogromnim iznosima. Pri tome Tribunal u Haagu nije uopće nadležan da dosuđuje takve odštete čak ni žrtvama zločina za koje je nadležan. A Međunarodni sud je u presudi iz 2007. iznevjerio očekivanja jer je izbjegao da dosudi novčane odštete žrtvama genocida u Srebrenici, za što je bio nadležan. Sve su to krupni nedostaci u međunarodnom pravnom poretku s kojima često nisu upoznate ni pravne službe u novim državama.

Tu valja pridodati činjenicu da je u tijeku svakoga od sukoba na području bivše Jugoslavije Vijeće sigurnosti UN-a bilo nadležno da na temelju glave VII. Povelje utvrdi agresiju, i da poduzme čak i vojne mjere protiv agresora. Ali je ono to svjesno izbjegavalo u namjeri da okonča ta krvoprolića diplomatskim putem. Za to mu je bio potreban pristanak i države koju je trebalo označiti agresorom i to makar za razdoblje od primanja država žrtava u UN-a. Dalekosežne i teške ekonomske i druge sankcije poduzete protiv Srbije i Crne Gore između 1992. i 1995. nisu nikada bile dostatne da se prekine počinjenje međunarodnih zločina na tim prostorima.

10. Zločin agresije u izmijenjenom Rimskom statutu stalnoga Međunarodnog kaznenog suda

Dolazimo najprije do teksta Rimskoga statuta iz 1998., stupanjem na snagu kojega je 1. srpnja 2002. godine ustanovljen stalni *Međunarodni kazneni sud* sa sjedištem u Haagu.

Rimski statut nije mogao izbjeći spomen na zločin agresije, koji je prema iskazu Nürnberške presude vrhunski međunarodni zločin i utjelovljuje akumulirano zlo svega. Temeljem njegova članka 5. stvarna nadležnost Suda ograničena je na najteža kaznena djela značajna za čitavu međunarodnu zajednicu, i to za: (a) zločin genocida; (b) zločine protiv čovječnosti; (c) ratne zločine; te za (d) zločin agresije. I dok su u člancima od 6. do 8. detaljno opisana prva tri zločina, i time stvorene pretpostavke za djelatnost toga Suda, članak 5-(1)-(d). predvidio je stvarnu nadležnost Suda i za zločin agresije, ali tek pod uvjetima propisanim u njegovu stavku 2.:

“(2) Sud će vršiti nadležnost glede zločina agresije nakon što se prihvati propis u skladu s člancima 121. i 123. koji će taj zločin definirati i propisati uvjete za vršenje te nadležnosti. Taj propis mora biti sukladan relevantnim odredbama Povelje Ujedinjenih nacija.”

Taj je uvjet formalno ispunjen 28. lipnja 2010. godine, kada su na revizijskoj konferenciji u Kampali (Uganda) glede zločina agresije usvojene izmjene Rimskoga statuta, Obilježja kaznenih djela, te Elementi tumačenja tih izmjena (amandmana).

Prije izlaganja tih izmjena kojima je taj zločin ipak uvršten u Rimski statut valja nam dati nekoliko napomena općenitije naravi. Međunarodni kazneni sud nalazi se u procjepu između interesa država stalnih članica Vijeća sigurnosti. Neke od njih, ponajprije Sjedinjene Države, ali i Kine, prije su se otvoreno suprotstavljale samome postojanju toga međunarodnog sudišta. Ali one ni danas ne pokazuju namjeru da u dogledno vrijeme postanu strankama Rimskoga statuta i da preuzmu sve pravne obveze koje on predviđa. Ruska Federacija – iako u jednakoj mjeri ne iskazuje svoje neprijateljstvo -- također nije ratificirala Statut.

Rimski statut je do sada ratificiralo 115 država, i to sve iz Južne Amerike, većina iz Europe uključujući Britaniju, Francusku i sve države sljednice bivše SFRJ te oko polovice afričkih zemalja. Izrael i Sudan, ali i Sjedinjene Države, povukle su svoje prijašnje potpise na Rimski statut. Između ostalih, nisu ga ratificirali Japan, Indija i Pakistan te neke arapske zemlje.

U mehanizmu predviđenom u Rimskom statutu precizirane su, pa i proširene ovlasti Vijeća sigurnosti u odnosu na odredbe Definicije agresije iz 1974. Stvorena je paradoksalna situacija, rijetka nakon Westphalskog mira iz 1648., da države koje odbijaju da preuzmu obveze iz toga Statuta diktiraju u Vijeću sigurnosti prava i dužnosti njegovim strankama.

Ovlaštenja i nadležnosti u postupku pred tim Sudom propisane su znatno drukčije od odgovarajućih propisa *ad hoc* kaznenih tribunala za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu. U prvom slučaju Vijeće sigurnosti na prijedlog Glavnoga tajnika UN-a imenuje Tužitelja i on bez nekoga jakog nadzora samoga Suda može pokretati istragu i nalagati državama strankama da uhite i da mu isporuče osumnjičenike manje-više prema njegovoj vlastitoj procjeni.

Prema Rimskom statutu pokretanje postupka može predložiti svaka njegova država stranka, sam Tužitelj ukoliko dobije ovlast od Predraspravnoga vijeća, te neposredno Vijeće sigurnosti UN-a.

(i) Svaka *država stranka* Statuta može pred Tužitelja iznijeti neku “situaciju” ukoliko smatra da je počinjen neki zločin iz nadležnosti Suda, bilo da su osumnjičenici njezini državljani ili državljani neke druge države stranke. Ali Sud nije

nadležan ukoliko se zločin zbija na području neke treće države. Ipak ukoliko se zločin zbija na području bilo koje države članice Sud je nadležan bez obzira na državljanstvo osumnjičenika. Podrazumijeva se da se ta nadležnost u tim slučajevima proteže i na pripadnike međunarodnih snaga koje Vijeće sigurnosti UN šalje u neku državu, ili odobri njihove operacije.

(ii) Osim što postupaju po zahtjevima Vijeća sigurnosti i država članice, Tužitelj po službenoj dužnosti sam prikuplja obavijesti o počinjenim zločinima iz nadležnosti Suda. On mora prosuditi njihovu utemeljenost putem daljih obavijesti koje prikuplja od država, tijela UN, međuvladinih i nevladinih organizacija, te drugih pouzdanih izvora koje smatra prikladnima. Ali nakon obavljenoga posla Tužitelj nema pravo sam podignuti optužnicu, nego treba od Predraspravna vijeća Suda zatražiti ovlaštenje za istinsku istragu, ili može ocijeniti da nema osnove za pokretanje istrage.

(iii) *Vijeće sigurnosti*, djelujući temeljem glave VII. Povelje UN, može Tužitelju uputiti neku "situaciju" kada smatra da je počinjen neki zločin iz nadležnosti toga Suda (članak 13(b)). Tada ne postoje nikakva ograničenja *ratione loci* i *ratione personae*, koja mogu važiti u drugim situacijama.⁴⁷ Ono može od Tužitelja tražiti istragu ako su se zločini u pitanju zbili na području bilo koje države, pa i one koja nije članica Statuta i protiv svih osoba bez obzira na njihovo državljanstvo. Ali ni tu se ne smije zaboraviti ograničenje da je takva odluka praktično nemoguća kada je u pitanju neka stalna članica Vijeća sigurnosti ili druga država koja djeluje pod zaštitom neke od njih.

Međutim, ako je postupak pokrenut inicijativom neke države članice ili Tužitelja *proprio motu*, Vijeće sigurnosti može rezolucijom prihvaćenom temeljem glave VII. Povelje zatražiti od Suda da ne otpočne istragu ili da je prekine na rok od 12 mjeseci. Ti se zahtjevi mogu obnavljati praktično u nedogled. Tako je propisano u članku 16. Rimskoga statuta.

Sada nam valja opisati izmjene *Rimskoga statuta* kojima će zločin agresije biti povjeren u nadležnost Međunarodnoga kaznenog suda. To se neće dogoditi u bliskoj budućnosti.

Rezolucija 6. o zločinu agresije usvojena je 11. lipnja 2010. u Kampali konsenzusom svih država sudionica revizijske konferencije. Na tekst Rimskoga statuta dodan je članak 8 *bis* s definicijom toga zločina. Ali je u drugim izmjenama predviđeno da će Sud moći vršiti svoju nadležnost za one zločine agresije koji se

⁴⁷ Takve moguće odluke mogu biti nadomjestak za prijašnje rezolucije kojima je Vijeće sigurnosti ustanovilo ad hoc kaznene tribunale za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu. Naravno, za neku takvu pozitivnu odluku potrebna je većina od devet glasova u Vijeću sigurnosti, s tim da ni jedna stalna članica ne uloži veto. Svaka od njih može, dakle, spriječiti takvu odluku.

počine godinu dana nakon ratifikacije ili prihvata tih izmjena od strane trideset država stranaka Rimskoga statuta. Uz taj uvjet predviđen je još strožiji da će Sud vršiti tu svoju nadležnost ako se nakon 1. siječnja 2017. donese odluka istom većinom država stranaka kao i za usvajanje izmjena (dvotrećinskom većinom). Dakle, za uspostavljanje te nadležnosti nužna je još jedna potvrda. Uz sve to izričito se predviđa da je svaka država stranka Rimskoga statuta slobodna izjaviti da ne prihvaća nadležnost Suda za zločin agresije. Dalje se potvrđuje da Sud neće vršiti svoju nadležnost za taj zločin kada ga počine građani države koja nije stranka Rimskoga statuta, ili je počinjen na teritoriju takve države. To je osiguranje svim trećim državama koje su nesklone samome postojanju toga Suda. Napokon u preambuli Rezolucije 6 predviđeno je razmatranje tih usvojenih izmjena sedam godina nakon što Sud otpočne vršiti svoju nadležnost za zločin agresije.

Gornja ograničenja kao da trebaju ohrabriti države da ne ratificiraju te izmjene, i to napose u svjetlu dalekosežnih prava Vijeća sigurnosti na intervenciju u postupku pred Sudom. Tri njegove stalne članice i dalje odbijaju da ratificiraju i sam Rimski statut iz 1998. godine.

S doktrinarnoga stajališta zanimljivo je kako je zločin agresije definiran u članku 8 *bis*, koji tek treba stupiti na snagu. Taj tekst, koji je sačinjen za potrebe Međunarodnoga kaznenog suda, valja razmotriti u korelaciji s Definicijom agresije iz 1974. na koju se naslanja, iako se ti instrumenti odnose na odgovornost različitih adresata.

Da se podsjetimo, u člancima 1. i 2. Definicije iz 1974. daje se sintetičko određenje toga zločina te se izlaže ono što predstavlja *prima facie* dokaz počinjenja agresije. Ali nakon toga, u članku 2. slijedi rezerva da Vijeće sigurnosti može u skladu s Poveljom UN-a zaključiti i drukčije.

Definicija agresije u međunarodnom kaznenom pravu treba biti u skladu s načelom *nullum crimen sine lege*, a to načelo ne dopušta takve iznimke. Stoga stavak 1. članka 8 *bis* Rimskoga statuta najprije predviđa sintetičku definiciju toga zločina koja glasi:

„1. Za svrhe ovoga Statuta ‘zločin agresije’ znači planiranje, pripremanje, otpočinjanje ili izvršenje, od neke osobe koja efektivno vrši kontrolu ili dirigira vojnu ili političku akciju neke države, čina agresije koji po svojoj naravi, ozbiljnošću i opsegu predstavlja očito kršenje Povelje Ujedinjenih nacija.“

U stavku 2. ta se definicija dalje precizira:

„2. Za svrhe stavka 1. ‘čin agresije’ znači upotrebu oružane sile jedne države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti neke druge države, ili na svaki drugi način nespojivu s Poveljom Ujedinjenih nacija. Svaki

od slijedećih čina, bez obzira na objavu rata, bit će u skladu s rezolucijom 3314 (XXIX) Opće skupštine Ujedinjenih nacija od 14. prosinca 1974, okvalificiran činom agresije:“

Dalje slijede točke (a) do (g) koje su u istomu tekstu prenesene iz članka 3. Definicije agresije iz 1974., a koje smo prije naveli. Time je to nabranje u nadopunjenom Rimskom statutu postalo limitativno jer se ne predviđa da bi Vijeće sigurnosti (ili sam Sud) moglo utvrditi da i neki drugi čini predstavljaju agresiju prema odredbama Povelje. Ali u člancima 15 *bis* i *ter* izričito se predviđa da utvrđivanje čina agresije od nekoga organa izvan Suda ne prejudicira o tome nalaz samoga Suda, temeljem Rimskoga statuta. Jedino ukoliko Vijeće sigurnosti utvrdi čin agresije, Tužitelj može (ali ne mora) povesti istragu u vezi s tim zločinom, ali ni nalaz toga glavnog organa UN ne obvezuje Sud. Time je s razlogom razgraničena nadležnost Vijeća sigurnosti kao političkoga organa koji djeluje prema glavi VII. Povelje, od one Međunarodnoga kaznenog suda koji treba da djeluje kao nepristran sudbeni organ kako glede utvrđivanja činjenica tako i primjene prava.

Vidjeli smo da u navedenim propisima članak 8 *bis* Statuta čini razliku između ‘zločina agresije’ i ‘čina agresije’. Ta distinkcija nam se ne čini opravdanom, a napose ne tvrdnja nekih da „čin agresije“ iz točke 2. ne predstavlja međunarodni zločin. Naprotiv, međunarodni zločin predstavlja svaki čin agresije prema gornjoj definiciji iz oba stavka uzeta zajedno. Faktičko je pitanje hoće li žrtva agresije pribjeći svome pravu na samoobranu iz članka 51. Povelje UN-a, i time dovesti do međunarodnoga oružanog sukoba ili ne. Ipak će ovo pitanje morati razriješiti sam Sud u svojoj praksi.

Na članak 25. Rimskoga statuta koji se odnosi na osobnu kaznenu odgovornost dodan je stavak 3 *bis* kojim je potvrđeno načelo iz članka 16. Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva:

„U pogledu zločina agresije odredbe ovoga članka će se primjenjivati samo na osobe koje su u položaju da stvarno (efektivno) vrše nadzor ili da upravljaju političkom ili vojnom akcijom države.“

Stoga se taj zločin ne može počinuti na nižim razinama u zapovjednom lancu.

Rimski statut ima kao svoj dodatak „Obilježja kaznenih djela“ koja pomažu Sudu pri tumačenju i primjeni članaka 6., 7., 8. (i 8 *bis*) Statuta. Ta Obilježja, koja moraju biti u skladu sa Statutom, prihvaća Skupština država stranaka Statuta dvotrećinskom većinom. To omogućuje fleksibilnije izmjene i nadopune tih propisa u odnosu na kruti postupak revizije teksta samoga Rimskoga statuta. Sud primjenjuje svoj Statut, ta Obilježja, te svoja Pravila o postupku i dokazima ispred svih drugih izvora navedenih u članku 21. njegova Statuta.

Aneks II. uz rezoluciju 6. propisuje neke nadopune u Obilježjima kaznenih djela. Uz to, u Aneksu III. usvojeni su „Elementi tumačenja glede izmjena Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda o zločinu agresije“. S obzirom da je i taj Aneks (poput Aneksa II) prihvaćen u Kampali konsenzusom svih država stranaka, temeljem članka 31-(3)-(a) Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. on predstavlja naknadni sporazum između stranaka „o tumačenju ugovora ili primjeni njegovih odredbi“. O njima mora voditi računa svako tijelo koje tumači i primjenjuje Rimski statut.

Najznačajnije izmjene Obilježja kaznenih djela iz članka 8 *bis* su sljedeće:

(1) Podrazumijeva se da bilo koji akt iz stavka 2. toga članka predstavlja čin agresije. Time je to nabranje dobilo za sam Sud objektivan značaj. (2) Nije potrebno dokazati da je počinitelj poduzeo pravnu procjenu toga je li upotreba oružane sile bila u neskladu s Poveljom UN-a. (3) Izraz „očito“ (kršenje) ima objektivnu kvalifikaciju. I (4) nije potrebno dokazati da je počinitelj poduzeo pravnu procjenu značenja „očite“ naravi kršenja Povelje.

Među Elementima tumačenja navodi se:

„6. Podrazumijeva se da je agresija najteži i najopasniji oblik protupravne upotrebe sile i da ocjena o tome je li čin agresije bio počinjen zahtijeva razmatranje svih okolnosti svakoga posebnog slučaja, uključujući ozbiljnost odnosnih akata i njihove posljedice, u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija.

7. Podrazumijeva se da pri utvrđivanju da li čin agresije predstavlja očito kršenje Povelje Ujedinjenih nacija tri elementa, i to karakter, ozbiljnost i opseg, moraju biti dovoljno važni za dokazivanje „očitoga“ kršenja. Ni jedan od tih elemenata uzet za sebe ne može biti dostatan za zadovoljenje kriterija očitoga kršenja.“

Gornji kriteriji predstavljaju napor da se konkretno utvrđivanje agresije objektivizira, nasuprot Definiciji agresije iz 1974. u kojoj je široka diskrecijska ocjena tih okolnosti prepuštena Vijeću sigurnosti.

Da izložimo prava Vijeća sigurnosti u postupku utvrđivanja zločina agresije. Ukoliko ono sâmno iznese pred Tužitelja „situaciju“ glede počinjenja toga zločina, nakon ispunjenja uvjeta o stupanju tih izmjena na snagu, pred Sudom će se moći povesti postupak i to neovisno o nalazima Vijeća sigurnosti je li agresija počinjena ili ne. To je tako propisano člankom 15 *ter* Statuta.

Različita je situacija ukoliko sam Tužitelj želi pokrenuti istragu glede počinjenja zločina agresije, ili mu takvu „situaciju“ iznese neka država stranka Rimskog statuta. Nakon što odgovarajuće izmjene Statuta stupe na snagu, prema članku 15 *bis* Tužitelj će najprije morati ustanoviti je li Vijeće sigurno-

sti već ustanovilo čin agresije od države u pitanju. Ono će notificirati Glavnom tajniku UN-a obavijest o poduzetom sudskom postupku sa svim prikupljenim dokumentima. Ukoliko je Vijeće sigurnosti već ustanovilo zločin agresije, Tužitelj može nastaviti svoju istragu. Ako do toga u roku od slijedećih šest mjeseci ne dođe, Tužitelj će moći pokrenuti istragu pod uvjetom da ga Predraspravno vijeće Suda na to ovlasti. Ali bi i tada Vijeće sigurnosti moglo temeljem članka 16. Rimskoga statuta zatražiti od Suda da istragu ne otpočne ili da je prekine na obnovljivi rok od 12 mjeseci.

Dakle teško će biti, ako ne i nemoguće, provoditi kazneni postupak u povodu zločina agresije bez blagoslova Vijeća sigurnosti. Ali s obzirom da je za taj zločin prvenstveno odgovorna država agresor, za što Međunarodni sud u Haagu nema obvezatnu nadležnost u presuđivanju, u budućoj će se praksi pokretati pitanje može li taj kazneni sud odlučivati o odgovornosti suverene države a da ona nije u sudačkom vijeću zastupljena sa sućem *ad hoc*, i da nema jednaka prava u postupku kao i Tužiteljstvo Suda. Ta će se osjetljiva pitanja morati rješavati u budućoj praksi Suda ako do nje dođe.

Pokušat ćemo sažeti gornje uvjete:

Jedna država ili više njih poduzmu protiv druge države ili više njih akt, tj. čin agresije "koji po svojoj naravi, ozbiljnošću i opsegu predstavlja očito kršenje Povelje Ujedinjenih nacija." Čin agresije „znači upotrebu oružane sile jedne države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti neke druge države, ili na svaki drugi način nespojive s Poveljom Ujedinjenih nacija“.

Svaki čin pojedinačno nabrojan u jednakom sadržaju u točkama (a) do (g) članka 3. Definicije agresije iz 1974. i u stavku 2. članka 8 *bis* Rimskoga statuta predstavlja za sebe akt agresije. Inače, ovi akti povlače odgovornost države agresora prema međunarodnom pravu.

Ako se ostvare svi gore opisani uvjeti da Međunarodni kazneni sud otpočne vršiti svoju nadležnost za zločin agresije, kaznenu odgovornost će snositi samo „osobe koje su u položaju da efektivno vrše nadzor ili da upravljaju političkom ili vojnom akcijom“ države za koju se pretpostavlja da je počinila taj međunarodni zločin. Redovito će se raditi o više osoba. *Actus reus* kao jedan od uvjeta osobne kaznene odgovornosti može biti bilo koji od slijedećih čina pojedinačno ili više njih zajedno: planiranje, pripremanje, otpočinjanje ili izvršenje toga međunarodnog zločina.

Za osobnu kaznenu odgovornost mora postojati i krivnja (*mens rea*) optuženika. Prema članku 30. Rimskoga statuta počinitelj je kazneno odgovoran samo ako je ostvareno gore opisano posebno obilježje (spomenuti *actus reus*) toga zločina u nadležnosti Suda, uz namjeru (*intent*) i saznanje (*knowledge*) počinitelja.

Podrazumijeva se da počinitelj mora imati takvu namjeru i saznanje u vrijeme počinjenja kaznenog djela.⁴⁸

Namjera i saznanje trebaju postojati glede svakoga čina pojedinačno iz gornjih točaka (a) do (g) stavka 2. članka 8 *bis* Rimskoga statuta, kako su tamo na objektivni način formulirani. Glede zločina agresije Rimski statut ne predviđa neku specifičnu namjeru koja bi, ukoliko se ne bi dokazala, isključivala počinjenje toga kaznenog djela.⁴⁹

U tome smislu djelo agresije smatra se dovršenim bombardiranjem od strane oružanih snaga područja druge države iz točke (b); ili poduzimanjem blokada luka i obale druge države iz točke (c); ili poduzimanjem napada na kopnene, pomorske ili zračne snage druge države iz točke (d); itd. Stoga svako od tih djela predstavlja zločin agresije za sebe. Ne mora postojati specifična namjera da se na neki od tih načina uspostavi vlast nad područjem druge države ili da dođe makar do privremene vojne okupacije njegovih dijelova (što je inače predviđeno u točki (a)). Stoga, ukoliko se takva pretpostavljena namjera nije ostvarila ne može se tvrditi da zločin agresije nije počinjen.

Ali, nadopunjena Obilježja kaznenih djela pri tome propisuju, glede zločina agresije, da nije potrebno u postupku dokazati da je počinitelj poduzeo pravnu procjenu toga da je upotreba oružane sile u pitanju bila u neskladu s Poveljom UN-a, ili dokazati da je takvu procjenu poduzeo glede značenja „očite naravi“ kršenja Povelje. Izraz „očito“ tu ima objektivnu kvalifikaciju. „Očito kršenje Povelje“ mora prema Elementima tumačenja podrazumijevati karakter, ozbiljnost i opseg zajedno, i važnost niti jednog od tih elemenata nije sama za sebe dostatna. Ukratko, iako počinitelj ne mora biti svjestan pravnih elemenata kojima se utvrđuje objektivni uvjet inkriminacije, upotreba sile mora predstavljati *očito* kršenje Povelje. On dakle mora biti svjestan činjeničnog stanja koje je dovelo do ispunjenja toga objektivnog uvjeta inkriminacije.

Ovdje smo pokušali opisati pravne propise, a Sud će u svojoj praksi, ako je bude, tumačiti te uvjete pojedinačno.

Valja ponoviti naš nalaz da se propisi Rimskoga statuta i njegovih izmjena isključivo odnose na zločin agresije u međudržavnim odnosima. U svim po-

⁴⁸ Ti pojmovi preuzeti su iz američkoga kaznenog prava i u potpunosti ne odgovaraju pojmu umišljaja u kontinentalnom pravu. S obzirom da ti dijelovi Rimskoga statuta nisu uvijek ispravno prevedeni na hrvatski, vidi bliže objašnjenje u – V.Đ. DEGAN / B. PAVIŠIĆ: *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka 2005, napose na str. 443-450.

⁴⁹ Takva specifična namjera ili *dolus specialis* predviđena je za zločin genocida iz članka 6. Rimskoga statuta. Tamo zabranjena djela moraju se počiniti „u namjeri da se u cijelosti ili djelomično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina“. Ako se ta namjera u postupku ne dokaže, neće se raditi o genocidu nego moguće o zločinu protiv čovječnosti ili o ratnom zločinu.

stignutim naporima nije učinjen nikakav pomak glede utvrđivanja agresorske strane u unutarnjim, tj. „nemeđunarodnim“ sukobima, do čega danas u praksi najčešće dolazi.

11. Članak 157. Kaznenoga zakona RH iz 1997. godine

Treći i posljednji aspekt pitanja odgovornosti jeste kažnjavanje počinitelja zločina agresije pred domaćim sudbenim tijelima neke države.

Naveli smo već da, za razliku od konvencija o genocidu, ratnim zločinima i *apartheidu*, agresija nije kao takva zabranjena nekom općom konvencijom koja bi obuhvaćala odgovornost država. Uslijed toga izostala je uobičajena odredba iz takvih konvencija koja bi nalagala državama strankama da nadopune njihovo kazneno zakonodavstvo dužnošću kaznenoga progona počinitelja zločina u pitanju pred domaćim sudovima, inkriminacijom zabranjenoga djela, i rasponom kazni za počinitelje.

Temeljem općega međunarodnog prava dužnost takve inkriminacije postojala bi u pogledu međunarodnoga zločina piratstva na otvorenom moru. Ali u najnovije doba, kada su ti akti učestali napose uz istočnu afričku obalu, države koje uhite pirate izbjegavaju da vrše tu nadležnost. Zbog odvratnosti i njegovih teških posljedica, neki su pisci skloni tvrdnji da takva dužnost postoji i glede inkriminacije međunarodnog zločina genocida. Takva je dužnost za države stranke propisana u članku V. Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. U državama koje nisu postale strankama te Konvencije počiniteljima se može suditi za počinjena ubojstva, nanošenje teških tjelesnih i psihičkih povreda i za druga zabranjena djela iz njihovih kaznenih zakona, čak kad im se ne može suditi za sam genocid.

Inače za počinjenje zločina agresije moguće je pred domaćim sudovima suditi domaćim građanima i strancima ako je taj zločin počinjen protiv vlastite, ili protiv neke strane države. Glede prvoga aspekta navod pod 5. iz Elemenata tumačenja usvojenih u Kampali glasi:

„Podrazumijeva se da se izmjene ne smiju smatrati kao da stvaraju neko pravo ili obvezu (države) da vrši domaću nadležnost glede nekoga akta agresije počinjenoga od druge države.“⁵⁰

---

⁵⁰ Prethodni stavak 4. sadrži ogradu općenitije naravi: „Podrazumijeva se da se izmjene koje se odnose na definiciju čina agresije i zločina agresije odnose isključivo na ovaj Statut. U skladu s člankom 10. Rimskog statuta, te se izmjene ne mogu tumačiti kao da na bilo koji način ograničuju ili škode postojećim pravilima međunarodnoga prava ili onima u razvoju, u druge svrhe osim Statuta.“ Ali takve općenite ograde ne mogu ni spriječiti dalji razvoj međunarodnoga prava upravo u takvom smjeru.

Zapravo ne postoji ni obveza prema općemu međunarodnom pravu, ali ni neka ugovorna obveza, koja bi državama nalagala da u njihovu kaznenom zakonodavstvu inkriminiraju zločin agresije. Države koje to ne učine time ne krše nikakvu međunarodnu obvezu. Stoga izmjene Rimskoga statuta iz 2010. ne propisuju takvu obvezu, ali niti ne ohrabruju države njegove stranke da vrše tu nadležnost, makar kada se radi o agresiji počinjenoj protiv domaće države. Sasvim je isto stanje glede inkriminacije toga međunarodnog zločina ukoliko su najviši državni dužnosnici angažirani u agresiji vlastite protiv neke druge države.

Unatoč tomu članak 157. Kaznenog zakona Republike Hrvatske iz 1997. godine, koji je stupio na snagu 1. siječnja 1998., propisuje kao kazneno djelo agresivni ratu u najširem smislu. Evo njegova teksta:

- “1. Tko, bez obzira na to je li prethodno objavljen rat ili ne, poduzme agresivni rat, zapovijedi za djelovanje oružanih snaga jedne države protiv suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti druge države, pa se to djelovanje počini invazijom ili oružanim napadom na njezino područje, zrakoplove ili brodove, ili blokiranjem luka ili obala, ili vojnom okupacijom njezinog područja ili na drugi način kojim se izražava nasilno uspostavljanje vlasti nad tom državom, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.
2. Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko radi provođenja agresivnog rata od strane jedne države prema drugoj državi zapovijedi ili omogućiti slanje naoružanih grupa plaćenika ili drugih paravojskih oružanih snaga u tu državu, da bi te snage ostvarile ciljeve agresivnog rata.
3. Kaznom iz stavka 1. kaznit će se tko postupi po naredbi o djelovanju oružanih snaga ili paravojskih oružanih snaga radi vođenja agresivnog rata.
4. Tko poziva ili potiče na agresivni rat, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.”

U opisu toga kaznenoga djela prepoznaje se definicija agresije usvojena rezolucijom Opće skupštine UN-a 3314 (XXIX) iz 1974. godine.⁵¹ Opisu iz prva dva stavka zaista bi bilo teško naći formalnih zamjerki.⁵² Navod o agresivnom

⁵¹ Željko HORVATIĆ: *Novo hrvatsko kazneno pravo*, Zagreb 1997., str. 380, navodi da su prva tri stavka gotovo doslovno preuzeta iz Prijedloga za međunarodni kazneni zakon skupine eksperata na čelu s Ch. Bassiounijem pri Međunarodnom institutu za visoke studije iz kaznenih znanosti (Siracusa, Italija 1980).

⁵² Ali navod iz gornjega stavka (3) suprotan je pozitivnom međunarodnom pravu, jer se tamo ne radi isključivo o osobama koje su u položaju da efektivno vrše nadzor ili da upravljaju političkim ili vojnim akcijama države. Uz to, pozivanje i poticanje na agresivni rat iz stavka (4). nije predviđeno kao zločin ni u Definiciji agresije iz 1974., a ni u izmjenama Rimskoga statuta iz 2010. godine. Jedino Rimski statut iz 1998. u članku 25-(3)-(e) predviđa izravno i javno poticanje na genocid (ne na agresiju) kao

ratu jedne države protiv druge svakako uključuje oba gornja tipa agresije, dakle i onu koju vlastita država poduzme protiv strane, ali i takav rat između bilo kojih država u svijetu. Stoga iz samoga teksta članka 157. proizlazi da je u nas to kazneno djelo obuhvaćeno principom univerzaliteta. Pod udar hrvatskoga Kaznenog zakona mogli bi npr. doći odgovorni državni dužnosnici Pakistana koji su počinili kazneno djelo agresivnoga rata protiv Indije u Kašmiru, ili obratno.

Ali s obzirom da se za pokretanje kaznenoga postupka za to kazneno djelo ne traži posebno odobrenje Državnoga odvjetnika, koje bi on zbog razloga oportunitosti najčešće mogao odbiti (za razliku od npr. kaznenih djela iz članaka 169. i 186. koji se odnose na međunarodni terorizam i povredu ugleda strane države), proizlazi dužnost pokretanja istrage kada god postoji osnovana sumnja da je neka osoba počinila taj zločin bilo na području Hrvatske ili u inozemstvu.

Za pokretanje istrage temeljem članka 157. protiv nekih hrvatskih dužnosnika možda je bilo razloga u doba prisutnosti dijelova Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini, napose tijekom 1993. godine.⁵³

Ali za takvu primjenu ozbiljnu smetnju predstavlja zabrana retroaktivnosti kaznenih propisa kao dio načela *nullum crimen sine lege*. Sukob u Bosni i Hercegovini bio je okončan Daytonsko-Pariškim sporazumima s kraja 1995., a citirani članak 157. primjenjuje se od 1. siječnja 1998. U doba toga sukoba u Hrvatskoj je bio na snazi članak 131. Osnovnog krivičnog zakona RH koji je inkriminirao jedino poticanje na agresivni rat, ali ne i njegovo planiranje, pripremanje, otpočinjanje ili izvršenje.⁵⁴ Bilo bi teško dokazati da je u Hrvatskoj takvoga javnog pozivanja i poticanja uopće bilo, i da bi se na takve čine koji se u međunarodnim instrumentima o zabrani agresije ni ne predviđaju, primjenjivala zabrana zastarivosti ratnih zločina.⁵⁵

---

poseban zločin, čak ukoliko ne dođe do njegova ostvarenja ili pokušaja. Dakle, predviđajući članak 157., u njegovoj cjelini, naši su kazneni pravници trčali pred rudu, ne tražeći pomoć stručnjaka za međunarodno javno pravo.

⁵³ U našoj opširnoj raspravi "Republika Hrvatska i sukob u Bosni i Hercegovini u 1993. godini", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci 2002, br. 2, str. 433-462, pokušali smo dokazati da se tu radilo o protupravnoj vojnoj intervenciji hrvatskih oružanih snaga u unutarnjem sukobu u drugoj državi bez ovlaštenja Vijeća sigurnosti UN. Naš je zaključak da bi teško sa sigurnošću bilo utvrditi da je povremena prisutnost hrvatske vojske u toj državi bila takve ozbiljnosti i takvoga intenziteta da bi predstavljala čin agresije. Ali kada se radi o tome toliko teškom kaznenom djelu, ni ta doktrinarna analiza i njezini zaključci ne bi smjeli biti dostatni za nepokretanje istrage po službenoj dužnosti kada tako nalaže domaći zakon.

⁵⁴ U toj kratkoj odredbi preuzetoj iz Krivičnog zakona SFRJ iz 1976, tek se navodi: „Tko pozivlje ili potiče agresivni rat, -- kaznit će se zatvorom od jedne godine do deset godina.“ Usp., Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske, br.31/1993, str. 875.

⁵⁵ Hrvatske vlasti su tada jednostavno smatrale, i u tome su uvjerenju bile jednake vlastima u Srbiji, da Bosna i Hercegovina kao država više ne postoji, unatoč činjenici da je ona i dalje bila punopravna

Vratimo se na sveobuhvatni tekst članka 157. hrvatskoga Kaznenog zakona. Da bismo razmotrili njegovu primjenjivost u praksi pođimo od fikcije da zabrana retroaktivnosti u njegovoj primjeni nije postojala između 1992. i 1995. godine. Hrvatski je Sabor 13. listopada 2000. godine usvojio "Deklaraciju o Domovinskom ratu" u kojoj je između ostaloga utvrdio slijedeću "istinu":

"2. Republika Hrvatska vodila je pravedan i legitiman, obrambeni i oslobodilački, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome u kojem je branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica".⁵⁶

Nakon utvrđivanja te „istine“ od samoga Sabora teško bi se našao neki hrvatski sudac koji bi se usudio primijeniti članak 157. na odgovorne hrvatske dužnosnike zbog ilegalne oružane intervencije u Bosni i Hercegovini, dakle izvan međunarodno priznatih granica Hrvatske.

Situacija je veoma slična ako bi se pod istim uvjetima pokušalo primijeniti članak 157. na vrh bivše Jugoslovenske narodne armije i srpskih paravojnih snaga zbog agresije na legitimne vlasti Hrvatske, napose tijekom 1991. godine. Do stranaca za koje postoje ozbiljni dokazi da su počinili zločin agresije protiv Hrvatske gotovo je nemoguće doći. A njihovo suđenje u odsutnosti temeljem stavaka 4. i 5. članka 305. Zakona o kaznenom postupku imalo bi slab učinak. Ono bi, uz to, moglo imati za posljedicu slična suđenja hrvatskim dužnosnicima u njihovim državama na temelju lažnih i nategnutih optužbi.

Neka nam bude na koncu dopušteno da na ovo stanje izložimo naš komentar općenitije naravi. Sve države svijeta inkriminiraju u svojim kaznenim zakonima zločine koje njihovi sudovi primjenjuju svakodnevno, poput ubojstva, tjelesne ozljede, otmice, silovanja, oružane pobune, krađe, razbojništva i brojnih drugih.

Države nadalje postaju strankama brojnih konvencija, i to ponajprije zbog njihovih materijalnih propisa. U tome svojstvu one u svoje zakone unose kaznena djela od kojih se neka rijetko ili gotovo nikada ne primjenjuju u praksi. Tu npr. spadaju morsko i zračno razbojništvo (piraterija), ugrožavanje sigurnosti međunarodnog zračnog prometa i međunarodne plovidbe, nepružanje pomoći na moru i unutrašnjim vodama, neovlašteno odašiljanje, zlorporaba međunarodnih telekomunikacijskih znakova ili prekid ili oštećenje podmorskih kabela i cjevovoda. Ali se ni ta djela ne smiju izostaviti jer se ne može pretpostaviti da se ona neće baš nikada primijeniti.

Agresija je priznata kao zločin u općem međunarodnom pravu, ali je me-

---

članica UN. Stoga su one tamo upućivale dijelove hrvatske vojske bez odobrenja Vijeća sigurnosti, a da o tome nije bilo dovoljno vijesti.

⁵⁶ Usp. Narodne novine, 17. listopada 2000, br.102, str.3657.

đunarodnopravni poredak još uvijek toliko nesavršen i neizgrađen da danas ne postoji dužnost njezine inkriminacije u domaćem zakonodavstvu država. Ta dužnost ne postoji ni temeljem toga općeg međunarodnog prava, ali temeljem ni jedne međunarodne konvencije. Neke pravničke institucije nisu svjesne tih razlika i zagovaraju inkriminaciju toga zločina upravo na način kako je to učinila Hrvatska. Inkriminacija svega i svačega odražava tendenciju da se u praksi ne provede ništa ili gotovo ništa, a takvo je stanje u državama u čiji se pravosudni sustav sumnja.

Iz naprijed izloženih razloga čini nam se da nacionalni kazneni sudovi bilo koje države nisu uopće podobni da kažnjavaju zločin agresije. Iz brojnih razloga načelo zakonitosti glede toga međunarodnog zločina nije moguće dosljedno ostvariti. Stoga ga nije bilo mudro predvidjeti ni u hrvatskom Kaznenom zakonu. Naprotiv, male države poput Hrvatske trebale bi što prije ratificirati izmjene Rimskoga statuta usvojene u Kampali u 2010. godini. Time bi makar otvorile vrata suđenju počiniteljima agresije pred Međunarodnim kaznenim sudom, iako za takva suđenja predstoje velike teškoće.

12. Pitanje određivanja agresorske strane u nekom unutarnjem (nemeđunarodnom) sukobu

Iz prethodnih izlaganja vidljivo je da je definiranje agresije u odnosima između suverenih država i kaznene odgovornosti njihovih odgovornih dužnosnika, uz sve slabosti dostiglo izvjesnu razinu objektivnih pravnih pravila. Ali, međunarodna stvarnost se u vrijeme dekolonizacije i raspada socijalističkih federacija u Europi duboko izmijenila. Danas više i nema previše sukoba nalik na one prije 1945., kada su napose sile osovine poduzimale niz agresivnih ratova protiv drugih suverenih država.

Unutarnji sukobi (građanski ratovi) u okviru granica jedne države po njihovim su učincima krvaviji i okrutniji od međunarodnih. Oni stvaraju ogromne probleme za čitavu međunarodnu zajednicu jer pokreću valove izbjeglica u susjedne države ili na susjedna područja istih država. Oni nameću prijeku potrebu zbrinjavanja civilnoga stanovništva koje je izloženo brojnim zločinima i drugim nevoljama. Sukob u Ruandi kroz tri i pol mjeseca u 1994. godini otkrio je sve strahote genocida, koji se potom zbio u Srebrenici u Bosni i Hercegovini u srpnju 1995. Pitanje je da li je uopće moguće postaviti objektivne kriterije za određivanje agresorske strane u svim sukobima te vrste.

Prije toga valja nam navesti da su u trajnoj opreci dva važna načela međunarodnoga prava. To je najprije *načelo teritorijalne cjelovitosti* svih postojećih država

u njihovim međunarodno priznatim granicama. Ono je jedan od stupova mira u svijetu. Zbog njega pokušaji odcjepljivanja od postojećih država uvijek, makar na početku, nailaze na neodobravanje većine drugih, pa čak i država koje su svoju neovisnost nedavno stekle. Svaka od njih u stalnom je strahu da se time ne ohrabre tendencije na secesiju nekih svojih pokrajina.

Suprotno ovomu je načelo *samoodređenja „naroda“*, i to prije u teritorijalnom nego u etničkom smislu. To je načelo potvrdio nalaz Međunarodnoga suda iz presude o *Istočnom Timoru* od 30. lipnja 1995.:

“Po mišljenju Suda neoboriva je tvrdnja Portugala da pravo narodâ na samoodređenje, kakvo je razvijeno iz Povelje i iz prakse Ujedinjenih nacija, jeste pravo suprotstavljivo *erga omnes*. Načelo samoodređenja narodâ priznato je i u Povelji Ujedinjenih nacija i u praksi (vidi *Pravne posljedice produžene prisutnosti Južne Afrike u Namibiji (Jugozapadnoj Africi) unatoč rezoluciji Vijeća sigurnosti 276 (1970)*, *Savjetodavno mišljenje, I.C.J. Reports 1971*, pp.31-32. paras 52-53; *Zapadna Sahara, Savjetodavno mišljenje, I.C.J. Reports 1975*, pp.31-33, paras 54-59); ono je jedno od bitnih načela suvremenoga međunarodnog prava...”⁵⁷

Uz to, međunarodno pravo zabranjuje upotrebu sile da bi se neki narod spriječio u ostvarenju toga svoga prava.

Ali, mimo tih afirmiranih pravnih pravila događaju se slučajevi kada središnja vlast neke države pokušava okrutnim sredstvima ugušiti neki oslobodilački pokret na svome području, u čemu ona, makar na početku, ne doživljava osude međunarodne zajednice. Pozivajući se na pravo na svoje samoodređenje, i oslobodilački pokret u pitanju odgovara na te čine sve većim kršenjem pravilâ humanitarnoga prava. U tome kolopletu takav sukob brzo degenerira u niz teških zločina, žrtve kojih postaje cjelokupno stanovništvo bez obzira na nacionalnost, vjerske ili jezične podijeljenosti. Tada se kao prvenstvena zadaća nameće kažnjavanje odgovornih osoba za zločine protiv čovječnosti, za ratne zločine, pa čak i za genocid.

U takvim situacijama teško je odrediti pravne kriterije za otkrivanje agresorske strane, jer se svaka strana u sukobu poziva na neka o temeljnih pravilâ međunarodnoga prava.

Među kodificiranim pravilima toga prava nema onih primjenom kojih bi se u takvim sukobima mogao otkriti agresor. Ali, postoji jedan propis koji rješava pitanje odgovornosti *post festum*. Članak 10. Pravilâ o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela, pod naslovom „Ponašanje ustaničkog ili drugog pokreta“ predviđa sljedeće:

---

⁵⁷ I.C.J. Reports 1995, p.102, para.29.

1. Ponašanje nekoga ustaničkog pokreta koji postane nova vlada neke države smatrat će se prema međunarodnom pravu djelom (činom) te države.
2. Ponašanje nekoga ustaničkog ili drugog pokreta koji uspije uspostaviti novu državu na dijelu područja otprije postojeće države, ili na nekom području pod njezinom upravom, smatrat će se prema međunarodnom pravu djelom te nove države.
3. Ovaj članak ne dira u pripisivost nekoj državi bilo kojega ponašanja povezanog na bilo koji način s ponašanjem pokreta u pitanju, koje se mora smatrati djelom te države temeljem članak od 4. do 9.”⁵⁸

Prva situacija odnosi se na pokret koji se bori za promjenu vlade u postojećoj državi, dok se ona u stavku 2. primjenjuje na pokret koji na dijelu područja one postojeće, ili na području pod njezinom upravom nastoji stvoriti novu državu. Ukoliko ti pokreti propadnu, njihovi se akti ne mogu pripisati državi protiv koje su usmjereni. Ali u suprotnom slučaju, ako ti pokreti uspiju ostvariti svoje ciljeve, nova vlada ili nova država postaju retroaktivno odgovorne za sve čine ustanika. Dakle, tu se ništa ne propisuje o određivanju agresorske strane u unutarnjem sukobu, nego se jedino određuju posljedice uspjeloga ustanka.

Unatoč tomu što je teško ili gotovo nemoguće formulirati objektivna pravna pravila o određivanju agresora u svim unutarnjim sukobima, situacija koja se zbila pri raspadu bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije omogućava takvu ocjenu odgovornosti jedne strane u nastalim sukobima.

Prema Ustavu SFRJ iz 1974. godine ta je federacija trebala biti ravnopravna zajednica naroda i narodnosti te njezinih republika i pokrajina. Njezin kolektivni glavar države, koji je bio i vrhovni zapovjednik oružanih snaga, bilo je Predsjedništvo SFRJ sastavljeno od po jednoga predstavnika iz svake republike i pokrajine koje su imenovala njihove skupštine. Ali taj sustav nije predviđao odredbe o razdruživanju federacije ili o uvjetima izdvajanja nekih republika i pokrajina iz nje. Srbija je pokušavala silom nametnuti drugima svoje kriterije koji su u slučajevima takvih događaja trebali mijenjati postojeće granice republika u cilju stvaranja Velike Srbije.

Taj sustav počeo se nasilno rušiti u 1989. godini. Skupština Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo, u uvjetima izvanrednoga stanja i okruženja njezine zgrade tenkovima JNA i Saveznom milicijom, bila je 23. ožujka te godine prisiljena formalno usvojiti amandmane na Ustav Srbije. Potom je 27. ožujka Skup-

---

⁵⁸ Stavak pod (3) odnosi se na dužnost prevencije. Ukoliko država ne poduzme mjere u njezinoj moći da zaštiti od napada gomile ili ustanika zgrade diplomatskih misija, ona ostaje odgovorna čak ukoliko pokret u pitanju bude na koncu ugušen.

ština Srbije usvojila te amandmane, dokidajući time autonomiju svojih pokrajina Kosova i Vojvodine, koja je do tada bila element i same jugoslavenske federacije.

Nakon tih događaja politička ravnoteža u federaciji bila je trajno narušena, i to u tolikoj mjeri da se sama Jugoslavenska federacija više nije mogla očuvati putem demokratskih i gospodarskih reformi na saveznoj razini. Centrifugalne su sile narasle u svim drugim republikama. Niti jedna republika, osim možda same Srbije, nije htjela doživjeti sudbinu Vojvodine, Kosova i Crne Gore, u kojima je "antibirokratska revolucija" uvezena iz Beograda srušila postojeća politička vodstva. Stoga su se nakon rušenja Berlinskoga zida krajem te godine, demokratski procesi i višestranački izbori odvijali na razini republika.

Neki događaji iz proljeća 1991. srušili su i ono što je još bilo preostalo od federacije i njezinih zajedničkih institucija. Teško kršeći ustavno pravo, Skupština Srbije je 18. ožujka 1991. smijenila člana saveznog Predsjedništva kojega je Skupština Kosova zakonito bila izabrala prije njezina nezakonitog raspuštanja, i zamijenila ga je osobom po svome izboru. Od tada su Srbija i Crna Gora kontrolirale četiri mjesta u saveznom Predsjedništvu (ona iz same Srbije, iz Vojvodine, Kosova i Crne Gore), nasuprot četvorici drugih članova Predsjedništva imenovanih od skupština Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije i Slovenije.

15. svibnja 1991. isticao je mandat Borisava Jovića, predsjednika saveznog Predsjedništva iz Srbije. Prema unaprijed utvrđenom redosljedu koji se do tada strogo poštivao, to je mjesto za sljedećih dvanaest mjeseci bilo rezervirano za Stjepana Mesića iz Hrvatske (kasnijega predsjednika Republike Hrvatske). 17. svibnja g. Mesić nije bio na to mjesto izabran jer su se glasovi u Predsjedništvu bili podijelili: četiri protiv četiri. Od toga dana savezno Predsjedništvo u stvarnosti više nije djelovalo, a još od 18. ožujka nije bilo niti propisno sastavljeno.

Od 17. svibnja Jugoslavenska narodna armija faktički je bila došla pod potpunu kontrolu Srbije i Crne Gore. Ta se situacija nije popravila ni nakon naknadnoga izbora g. Mesića za predsjednika Predsjedništva u izvršenju Brijunske deklaracije od 7. srpnja 1992. Jugoslavenska ga je vojska jednostavno ignorirala. Ona nije priznavala njegove ustavne nadležnosti, kao ni nadležnosti ostale trojice članova Predsjedništva SFRJ iz Bosne i Hercegovine, Makedonije i Slovenije. Izvršavala je zapovjedi samo od članova Predsjedništva izabranih od skupština Srbije (jednoga za samu Srbiju i drugoga za Kosovo), te Vojvodine i Crne Gore.

Prema dualističkoj doktrini koju je (Badinterova) Arbitražna komisija zastupala još od Mišljenja br.1 od 29. studenoga 1991., činjenice kršenja ustavnoga poretka bivše federacije nisu same po sebi odlučujuće. Ali, temeljem tih činjenica stvoreno je novo faktičko stanje koje je imalo snažnoga odraza na primjenu pravilâ međunarodnoga prava.

17. svibnja 1991. bio je, dakle, izvršen tihi državni udar u federaciji. I kako je istaknuto, nešto prije toga datuma, smjenjivanjem člana Predsjedništva SFRJ iz Kosova, sastav i djelovanje toga vrhovnog državnoga organa više nisu ispunjavali zahtjeve sudjelovanja i predstavljanja svojstvenih federalnoj državi. Od toga dana Jugoslavenska narodna armija postala je oružana snaga pod kontrolom i u službi Srbije i Crne Gore.

Sve akte počinjene u agresiji te Armije nakon 17. svibnja 1991., najprije protiv Slovenije, potom protiv Hrvatske, i napokon protiv Bosne i Hercegovine, valja pripisati Srbiji i Crnoj Gori, odnosno SRJ kao državi sljednici bivše federacije koje su one od 1992. do 2006. bile sastavni dijelovi.

Gornja procjena odgovornosti bila je moguća jer se radilo o federaciji država članica s prilično precizno utvrđeni nadležnostima. U zapovijedanju njezinim oružanim snagama dvije su njezine članice nametnule kontrolu nad njima i okrenule su te snage protiv drugih članica.

Ali, kako smo naveli, ta iznimna situacija ipak ne dopušta propisivanje nekih objektivnih pravila koja bi bila primjenjiva na sve unutarnje sukobe. Uslijed toga nemoguće je ustanoviti i pravosudne organe koji bi u tim situacijama određivali agresorsku stranu, kao ni osobnu kaznenu odgovornost njezinih najviših dužnosnika za zločin agresije.

U toj situaciji zaista nema boljega rješenja od onoga iz glave VII. Povelje UN-a. U slučajevima unutarnjih sukoba, poput onih između suverenih država, prema članku 39. Povelje Vijeće sigurnosti utvrđuje svaku prijetnju miru, narušenje mira ili čin agresije, i ono u tome nije ograničeno nikakvom definicijom agresije. U tim situacijama ono može naložiti svim državama članicama UN-a, ili samo nekima od njih, mjere koje ne uključuju upotrebu oružane sile poput zabrane izvoza oružja, ekonomske sankcije, blokiranje bankovnih računa protiv strane koja je izričito ili prešutno označena kao napadačka, pa sve do oružanih akcija protiv nje.

Ali kako smo prije naveli, taj sustav je nesavršen jer ga je nemoguće provesti protiv bilo koje stalne članice Vijeća sigurnosti, niti protiv druge države, ili u nekom unutarnjem sukobu u kojemu neka od stalnih članica ima svoje interese.

Pravnički gledano, taj bi se sustav nadgradio kada bi se predvidjela nadležnost Međunarodnoga suda u Haagu da npr. u savjetodavnom postupku ocjenjuje jesu li donesene odluke Vijeća sigurnosti, koje pravno obvezuju države članice UN-a, u skladu s njegovom odgovornošću u održavanju međunarodnoga mira i sigurnosti, ili se radi o zloupotrebama ovlasti iz glave VII. Povelje. Ali je nesavršena međunarodna zajednica u kojoj smo prisiljeni da živimo daleko od toga da bi takva duboka revizija Povelje UN-a uopće bila moguća. Naime, svaka stalna članica Vijeća sigurnosti može spriječiti bilo kakvu izmjenu teksta Povelje.

The Responsibility for the Crime of Aggression in all its Aspects

Summary

This paper deals first with the doctrines on just and unjust wars as they have been practiced in the Roman Empire, and later conceived in the Middle Ages by Spanish theologians in quite a different context. The 19th century repudiated all the remnants of natural law, and hence, the waging of wars was recognized as a prerogative for sovereignty in all "civilized" states. As a counterpart, until the outbreak of World War I, first general conventions were concluded with the aim of the humanization of warfare.

Within the collective security system established by the Covenant of the League of Nations in 1919, a new division was created between "legitimate" and "illegitimate" wars, which could not eliminate unlawful uses of force in international relations. The Kellogg-Briand Pact, i.e. the General Treaty for the Renunciation of War of 1928, outlawed the war of aggression. Since then, serious attempts have been made to define it.

The UN Charter of 1945 extended the legal prohibition of aggression into the "threat or use of force against the territorial integrity and political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations".

By the Nuremberg and Tokyo trials, subsequent to World War II, the International Criminal Law came into existence as a segment of International Law in a broader sense. Further explanation of the responsibility for the crime of aggression is divided into several distinct parts.

The first is defining aggression as a crime affecting the responsibility of states as international persons. In this respect, the UN General Assembly adopted the Definition of Aggression in its resolution 3314 (XXIV) of 1974. However, the International Law Commission – in the final text of its Draft Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts, as adopted in 2001 – abolished any mention of international crimes, including the crime of aggression.

In the after-war practice of *ad hoc* international criminal tribunals, the constitutive acts of the Nuremberg and Tokyo Military Tribunals provided "crimes against peace" as separate. They were based on violations of obligations from the Kellogg-Briand Pact of 1928. Unlike them, statutes of the International Criminal Tribunals for Former Yugoslavia and for Rwanda do not include such a provision. Consequently, these bodies are not empowered to indict suspects for this international crime. One of the reasons for this is serious difficulty in determining the aggressive side in non-international armed conflicts.

The Rome Statute of the (permanent) International Criminal Court of 1998 prescribed the crime of aggression as to fall within its competence, but its definition and other necessary regulations were provided only in amendments to it, adopted in Kampala (Uganda) in 2010. Nevertheless, a complicated and time-consuming procedure is provided in order for these amendments to enter into force and for this Court to start prosecuting the culprits of aggression. These procedures will be made possible only provided the UN Security Council in each particular case endorses them.

Some states, among them Croatia in Article 157 of its 1997 Criminal Code, incriminate aggression as a criminal deed under their national laws. This author holds the view that the domestic courts are not suitable for prosecuting the crime of aggression, either the one committed against their own state or the one committed by their own state. It is almost impossible to respect the principle of legality in any of these situations. For this reason, the willing states should grant their support to the entry into force of amendments to the Rome Statute.

The last part of this paper is dedicated to the determination of aggression in non-international armed conflicts. These conflicts, with enormous sufferings of population and material damages, are now much more frequent than proper inter-state wars. However, all the above-described determinations have in view only the aggression committed in relations between sovereign states. None of them is applicable in proper civil wars without any foreign involvement. It is nevertheless possible for the conflict in former Yugoslavia to determine two aggressive republics. They unlawfully assumed the control over the Federal Army and appropriated most of its arms and ammunition for aggressive purposes against other republics and provinces. Yet, this unique situation does not allow providing for objective criteria for such a determination that could be adopted in future international instruments.

In these situations, according to Article 39 of the UN Charter, the Security Council is empowered to determine the existence of any threat to the peace, breach of peace or act of aggression, regardless of the nature of the conflict. On such a basis, it may decide on measures for maintaining or restoring international peace and security, and in this determination, it is not bound by any definition of aggression. Nevertheless, even in cases when it orders severe sanctions against only one party in such a conflict, it often restrains itself to determine it as the aggressor. This is for diplomatic reasons, in order to reach a peaceful solution for the conflict, for which the agreement and cooperation of all its parties is necessary.

Keywords: aggression (definition of); the UN Charter; International Military Tribunals in Nuremberg and Tokyo; International Criminal Tribunals for Former Yugoslavia and for Rwanda; the Rome Statute of the Permanent International Criminal Court; non-international armed conflicts

